

Bijlage van 'Tout à l'égout'

Willem Kromhout Czn., 'Tout à l'égout', *De Opmerker* 26 (1891), nr. 46 (14 november), pp. 369-372.

ZES-EN-TWINTIGSTE JAARGANG N°. 46.

ZATERDAG 14 NOVEMBER 1891.

Redacteur-uitgever F. W. VAN GENDT JGz.
Adres voor Redactie en Administratie van het Weekblad en advertentiën:
Bureau van *De Opmerker*, Driekoningenstraat 28, Arnhem.
Bureau der Redactie van *Architectura et Amicitia* JAN SPRINGER,
W. C. BAUER en M. DE JONGH.
Stukken, deze Redactie betreffende, te adresseeren
P.C.-Hooftstraat n°. 2, te Amsterdam,
en al, wat de Administratie van het Genootschap betreft, aan den
1^{en}-Secretaris, American Hotel, te Amsterdam.

ABONNEMENT f 2.25 per 3 maanden of wel, bij vooruitbetaling en franco toezending, 22 gulden per jaar. Voor het buitenland (de landen der Postunie) f 7.50 en Nederlandsch-Indië f 8.—, beiden bij vooruitbetaling.
ADVERTENTIE, ad 20 cent voor elken regel plaatsruimte en 10 cent voor een bewijsnummer, worden tot Vrijdagavond aangenomen.
AFZONDERLIJKE NOMMERS, bij contante betaling ad 15 cent per stuk en 25 cent per plaat, te bekomen aan het Bureau van *De Opmerker* te Arnhem en bij den Hoofd-correspondent JOH. G. STEMLER Czn., Boekhandeljaar te Amsterdam.

MEDEDEELINGEN VAN HET GENOOTSCHAP.

1e. De 96oe gewone vergadering van het Genootschap zal gehouden worden op Woensdag 18 November a. s., des avonds te 8 uren, in het Genootschapslokaal.

Agenda:

- a. Mededeelingen van het Bestuur.
- b. Installatie van de heeren W. de Zeeuw, Joh. Bakker Korff en H. W. M. Bakker Korff, als gewone leden.
- c. Bijdrage van den heer W. Kromhout Cz.: Vervolg der lezing van 4 Nov. j.l., „*Tout à l'égout.*”
- d. Kunstbeschuwing van den heer W. Hoeker. „*Der Schatz des Freiherrn Karl von Rotschild. Meisterwerke alter Goldschmiedekunst aus dem 14—18 Jahrhundert.* (Vervolg van 4 Nov. j.l.)

2e. De kunstbeschuwing, door den heer W. Hoeker op 4 Nov. j. l. gegeven, is in het Genootschapslokaal tentoongesteld.

3e. Aan heeren leden wordt medegedeeld, dat de 1e-Secretaris op Zaterdag 21 Nov. a. s., des avonds van 8 tot 10 uren, in het Genootschapslokaal zitting zal houden tot het teruggeven der in 1890 ingekomen prijsvragen.

Namens het Bestuur:
De 1e-Secretaris,
C. W. Nijhoff.

(A. et A.) TOUT A. L'ÉGOUT.

LEZING, GEHOUDEN IN DE VERGADERING VAN
ARCHITECTURA ET AMICITIA, OP 4 NOVEMBER,
DOOR W. KROMHOUT CZN.

'k Zou een ideaal riool maken willen, waarin alles afgevoerd werd, dat we volkomen zouden kunnen missen; een riool van enorme afmetingen, met glas bekleed, aangelegd onder een helling van tien cM. per M., zoodat alles met donderende vaart naar beneden gesleurd werd, naar de braakvelden, waar het steeds zou misten en dampen, om daar te verwisselen van stof, te vernieuwen, en langs anderen weg teruggevoerd te worden, na volledige regeneratie.

Behalve de gewone fecaliën, goot- en hemelwater, zou

De Redactie van *Architectura et Amicitia* stelt zich alleen verantwoordelijk voor den inhoud van stukken, gewaarmerkt met de initialen A. et A.

ik er alle geijkte kunstvormen in leiden willen, karrevrachten met orden eerstens, reeksen kapiteelen, geheele hoofdstellen, alles naar het riool; gargouilles en maskerkoppen zou ik elkander laten ontmoeten op dat braakveld, in gezelschap van geheele reeksen stijlen; ik zou ze met elkander laten encanailleeren onder voortdurende besproeiing van moderne afvoerstoffen.

Oud-Hollandsch en nieuw-oud-Hollandsch — naar het riool ermee, alle uitingen van imitatie-zin, ook daarheen; Gothiek, zoowel als Renaissance, Romaansch zoowel als Byzantijnsch, Grieksch, Romeinsch, Indisch, Noorsch, Russisch, alles naar het riool.

En wanneer er dan verstopping mocht komen — hetgeen niet denkbaar is, omdat ik m'n riool zéér groot zou maken — wanneer dat mocht gebeuren, maakte ik 'n nieuwen afvoer voor Wasmuth, Claessen, Hetzel, voor de Stopno's en consorten, voor de inwijdings-artikeltjes schrijvende pers.

Eenmaal onze drift gaande, gaan we verder, tout à l'égout; ook de academies met heur aanhang, nog meer, kunstvereeningen, vereeningen voor huisvlit, Maatschappijen tot bevordering van... en Genootschappen tot... Ook stroomingen, ware stroomen, en da capo's, alles naar het riool.

Dan bouwkunst-beoefenaars langs principieelen weg, oef! wat 'n werk, timmerbazen met artistieke prenties; makelaars, die Bouwkunst benaderen, architecten en bouwmeesters, alles naar m'n ideaal riool. En wanneer ik me overtuigd zou hebben, dat niets dan naakte muren waren overgebleven, dan zou ik gaan naar prof. Charcot te Nancy of Frederik van Eeden te Bussum — wat dichter bij is — om me te onderwerpen aan een hypnotische suggestie, waarbij me gesuggereerd moest worden dat ik niets van stroomingen afweet, noch van stijlen of richtingen; waarbij alle vormen me ontnomen moesten worden, zoodat ik daar naakt stond met alleen 'n besef van Bouwkunst.

Dan fluks naar m'n riool terug en zelf erin gesprongen.

Dit reisje heb ik geheel meegemaakt, in droom of in verbeelding, zooals u wilt. Op deze gedachte-reis had ik een gespaarden vrind meegenomen, in zijn kwaliteit van gelukkigen twijfelaar.

Ik noodig u allen uit dit reisje eveneens in uw verbeelding mede te maken, om eens te zien in wat chaos we daar aankwamen.

Bij deze uitnodiging voeg ik echter de verplichting, u ook zoo uit te laten kleeden, opdat ik geen overwicht op u krijgen zou.

Op een uitgestrekt terrein kwamen we aan. We hadden moeite ons te gewinnen aan de duffe lucht, die opsteeg. Het scheen dat alles wat hier verstrooid en opgestapeld lag, reeds vroeger de kiemen van ontbinding in zich rondsdroeg, zóó spoedig waren de dampen vrij gekomen.

Zoover ons oog strekte, zagen we niets dan allerlei brokstukken, oud en nieuw, bewerkt en ruw, alles dooreen en vermengd met stevige folianten, plaatwerken, gereedschappen, waartusschen met steeds versterkenden aandrang het keuken- en hemelwater stroomde.

Het duurde niet lang, dat we geen menschelijk geluid hoorden. Een gerucht en gesteun deed ons stilstaan. We kwamen nader en ontdekten al spoedig iemand, die blijkbaar onze hulp begeerde.

Wie en wat waart ge? — vroeg ik.

Ich bin ... — 'n Duitscher, mompelde m'n vrind, misschien wel Wasmuth; en waarachtig, hij was het, ontdaan, gehavend en doorweekt.

Ja, ich bin Herr Wasmuth! verfluchte Geschichte, hab meine ganze Kunst-Bibliothek verloren, verflucht! rein 500,000 Mark zum Teufel; die Civilisation ...

We keerden ons om, dat werd ons te kras, nog van beschaving te hooren spreken, terwijl de grond vóór hem bedekt lag met diverse uitgaven.

We wendden ons ontevreden af, hem belovende over een jaar terug te keeren. Hij scheen nog niet genoeg besproeid te zijn, een jaar weekens zal hem goed doen!

Iets verder, waar het water een troebelen plas gevormd had, waar op verschillende punten bonken steen uit de oppervlakte uitstaken — m'n begeleider beweerde dat het zuilen waren van de Beurs — ontmoetten wij den genius der academiën, met geknakte vleugels weliswaar, maar nog fier en trotsch.

Rondom aangespoelde professors, waarvan nog verscheidene wilde teekenen van leven gaven.

Een ervan, met glazige oogen, mompelde van klassiek, Ictinos, Parthenon. We trachtten hem te naderen om beter te verstaan. Dit gelukte. Hij hield blijkbaar college uit gewoonte en wond een preek af — die hij misschien reeds honderd malen gehouden had — en waarin tot vervelens toe voorkwam van de opbouwende kracht der klassieken, van Vignola, van orden, van geloofsbelijdenis op deze orden gebaseerd.

Ik begreep er niets van.

Wat zegt hij toch? — vroeg ik m'n vriend. — Och, zeide deze, de gewone, eigen opinie-vooropstellerij! Die man meent bouwkunst te onderrichten, maar onderwijst de beginselen der archeologie. Wanneer hij straks 'n stuk van een kapiteelvoluut ziet, bouwt hij je er dadelijk een geheelen tempel mede voor! Kunst is zoodanig gereglementeerd geworden en in klassen verdeeld, dat het zulke heeren professoren gaat als den natuurvorschuer, die een mammoth's-vin ontdekt en er dadelijk het geheele beest van incenzet.

Maar, — vroeg ik — is dat alles modern?

Neen, het is ongeveer 2000 jaar oud, doch die „opbouwende kracht“ ervan doet het zoolang leven.

Dat is toch 'n bewijs dat er een gezonde kern zit!?

Zeer zeker, antwoordde m'n begeleider, de kern is goed, subliem zelfs; het wezen der klassieke kunst staat verbazend hoog, en dit is juist het ongeluk ge-

weest van latere geslachten, want in plaats van langs individueelen weg te trachten dezelfde hoogte te bereiken, hebben zij er dadelijk een laddertje tegen aangezet in den vorm van ordeboekjes en academies.

Maar, is dat zoo alle eeuwen door gegaan?

Neen, niet eens, later kregen we verschillende andere „opbouwende krachten“, die niets met de klassieken te maken hadden, en toch even schoone monumenten schiepen en kunstenaars vormden!

Wel een bewijs, dat alle streven naar het schoone leidt tot een en dezelfde ideaal-hoogte; dat het tegen-natuurlijk is deze hoogte te willen bereiken langs een en denzelfden weg, doch dat de wegen duizenderlei zijn, dat kunst een land is dat alleen in de oneindigheid begrensd wordt door hooge alpenrijen, die de wolken naderen.

Dit zijn de ideaal-hoogten, die men gestadig aan nadert, door te trachten ze te naderen. Op die hoogten zetelen Klassicisme, Romantisme; daar zetelt ook het genie der Egyptische kunst, der Indische kunst, daar zetelt ook de Rembrandtschool en reeds maakt men de plaats gereed voor de moderne Hollandsche schildersschool.

Voor de Bouwkunst-beoefenaars echter behoeft men zich niet te vermoeien, daar deze allen op weg zijn naar de Klassieken of Romantieken zonder ze ooit te bereiken; ja, slechts enkelen komen er, maar worden nog minachtend door de anderen aangezien, die daar reeds eeuwen een plaats hebben. En intusschen staat het rondom alles leeg en verlaten, en zien de hoogten op ons neer alsof ze zeggen willen: O, gij onwetenden, iedere stap die ge doet in deze richting is een zekere stap voorwaarts, maar gij verkiest het den weg van routine te volgen en daardoor niets te bereiken.

Maar wat is dan naar je meening die opbouwende kracht toch, die de menschen moet verder helpen? — vroeg ik —; zijn dat openbaringen, die den menschen slechts enkele malen gedaan worden, waarvan zij niet mogen afwijken, zonder zich te bezondigen? —

Neen, — antwoord m'n vrind — dat zijn geen openbaringen; ze komen wanneer er behoefte is, hoofdzakelijk wanneer de maatschappij zich vervormd heeft en in disharmonie gekomen is met de vormenspraak van zoovele jaren terug. Dan ontstaat er gezonde ontevredenheid, een lastig harmonie-verlangen, juist zoodals nu. Dan worden er groote riolen gemaakt en ...

Bij het woord riool, zag ik nogmaals naar den professor om. Nog steeds was hij aan het afwinden. Hij had het nu over modullen en parten. Wat 'n hardnekkigheid, dacht ik. Juist wilden we heengaan, toen hij me bij m'n jas greep en hulp vroeg in zijn benardenen toestand.

Neen, beet ik hem toe, nu nog niet. Misschien over een jaar. Tot dien tijd moet ge geregeld besproeid worden. Ook de geknakte genius wenkte ons. Onrechtvaardig was het, hem met zijn aanhang hier neer te werpen; alleen tegenover de Hannoversche scholen zou hij dat begrepen hebben, maar hij, de opbouwende kracht op klassieken grondslag ...

Stop genie — zeide ik — we gaan verder.

Tot over een jaar! Gebruik intusschen goed de baden.

Niet ver hiervandaan zagen we, door een sterke streaming meegesleurd, allerlei voorwerpen, meubelen, ook steenstukken, in de meest afwisselende vormen. Met ons oog de richting van dezen stroom volgend, zagen we in de verte een donkere stip boven alles uitsteken, het scheen puntig uit te loopen, waarop een wezen zat.

M'n vrind zag het ook en mompelde iets van „Hannoveranen“, rationeelen. Jawel, waarachtig, het zijn de rationeelen; ze schijnen mekaar zelfs hier nog ge-

vonden te hebben. 'n Sterk ras, wat zal dat nog lang duren eer ze voldoende besproeid zijn, zie ze eens gesticuleeren; kijk, daar staat ook al iemand bij met vleugels!

Dus weer een genius? — vroeg ik.

Ja, dat moet wel, want ze beweren even oud te zijn als de klassieken. Het eenigste verschil tusschen hen is, dat ze vroeger eendrachtig, met hun tweeën één waren, maar zich nu in den laatsten tijd verbeelden het zonder elkander te kunnen redden, — vandaar de tuimeling in ons riool.

Opmerkelijk was het, dat er zooveel jongelui onder deze groep schenen te zijn. M'n begeleider naar de oorzaak daarvan vragende, deelde hij me mede, dat dit alles aanhang was van Rijksbureaus, waar enkele ouderen den staf voeren en waar deze zich tot taak stellen een jonge, met rationeele begrippen doorspekte generatie te kweken, hierin bijgestaan door enkele almachtige scholen, expresselijk daarvoor ingericht en waar het verwerpen geleerd werd van alle *niet* door de constructie aangewezen vormen.

Dus weer volgens een beginsel? — vroeg ik.

Ja, juist het tegenovergestelde van de academiën, en eigenlijk werken beiden verkeerd.

Terwijl de eene partij tracht door lijnenspel alléén het „schoone” te bereiken, zonder directen terugblik op samenstelling en constructie, gaan de rationeelen juist omgekeerd te werk en beschouwen het schoone als direct gevolg van oordeelkundige constructie.

De eerste zeggen: *constructie* komt van zelf, de laatsten: neen, *schoonheid* komt van zelf, en... beiden beroepen zich op klassieke voorbeelden!

Ik zeide zooveel — vervolgde m'n begeleider — dat ze beiden verkeerd werken, want het is m. i. juist de taak van den bouwkunstenaar — en ook *zijn* kunst — om én het begrip van constructie én van lijn tegelijkertijd te voeden, te doen samenwerken, zóó, dat, wanneer hij een ontwerp maakt, dit terzelfder tijd — zonder nawerken — reeds een harmonische vereeniging te zien moet geven van beide elementen, die niet te scheiden zijn. Maar iets moois maken en dan er de constructie in te stoppen, dat is vernederend voor beiden. Het is, geloof ik, juist de onzettende hoogte van de klassieken, dat deze twee elementen zoo één waren, dat men niet weet welke van de twee heeft voorgezet.

Doch, later zijn er beginselen gekomen, als vergoeding voor het schoone, dat men niet meer wist te maken. Met de beginselen kwamen er ook diverse „leeren”, en zoo kwam men ertoe stelselmatig datgene mooi te vinden, dat men geleerd had en de rest voor barbaarsch uit te krijten.

De groote Renaissance-architecten bijv. zagen in Gothiek niets dan een kunstuiting van slechts half ontwikkelde menschen. Tijdens de revolutie stonden de heeren classicisten op het punt de kathedralen maar af te breken, en zoo voort. Een Renaissance vaas van Bernini wordt verschrikkelijk mooi gevonden, doch voor een Rozenburg-vaasje keert men zich om. Want — men heeft ze nog niet mooi *leeren* vinden. En dan spreekt men van een noodzakelijke basis voor het onderwijs! Maar eilieve, wat is beter basis dan de natuurlijke ontwikkeling van het schoonheidsgevoel?

Neen, zeggen de classicisten, de orden moet ge bestudeeren, dan eerst leert ge verhouding en combinaties, dan leert ge al het schoon waardeeren, maar, hoe rijmt dit met die barbaarsch-vinderij van de Gothische kathedralen?

Toen leerde men toch ook orden!

Een andere grond, die gemeenlijk aangevoerd wordt, is, dat de studie der klassieken, de middelmatigheden behoedt voor extravagances. Goed, maar deze zult ge

altijd behouden, altijd zullen er enkelen zijn die werken, vooruitgaan, maar die enkelen zullen tegelijkertijd voor al de anderen werken, want alles vindt navolging, doch eerst moeten er resultaten zijn. En deze resultaten zullen voor het grijpen zijn, indien ge leerlingen een vrije ontwikkeling geeft, indien ge ze eerst zoover brengt, dat ze het schoone zien in een vaas, een ketel, glas, stuk steen, kachel, lamp, ornament, plant, bloem.

Hiertusschendoor leert ge ze constructie, steeds constructie, jaren lang.

Dan zal plotseling het oogenblik komen, dat hem de oog opengaan, én blad, én bloem, én vaas en constructie zullen hem voor de oog en gaan wirrelen, de bloemen styleeren zich, de vaas wordt decoratie, hij ziet kapiteelen zweven van allerlei vorm, indrukken worden hem duidelijk en eindelijk kristalliseert zich dat alles tot een *bescif* van Bouwkunst. Dan jubelt hij, hij is rijker geworden, hij ontdekt overal en in alles *het schoone*, van den Nijl tot den Tiber, van de Ganges tot den Rijn, alles juicht hem tegen, en, eenmaal aan het scheppen gekomen, zal hij iets maken, dat de heeren beginselmenschen — hé — vreemd vinden, curieus, en toch... en toch... niet onaardig, maar — het is niet Klassiek, niet Middeneeuwsch, niet Moorsch, niet Indisch, maar een uitdrukking van persoonlijk gevoel en — hij zou er zijn!

Mijn vriend zoo hoorende sprekende over dit alles, begon ik bijna spijt te gevoelen dat ik bij professor Charcot was geweest; mijn medelijden was echter zóó groot voor al die verblinde individuen, die daar allen door overmaat van principes op deze ontucht-ringsvelden waren terechtgekomen, dat ik m'n opkomenden spijt ook telkens weer voelde verdringen door het heerlijke bewustzijn me 'n wilde te gevoelen, zonder vormen, zonder parten en modullen, zonder kralen en segmenten en zonder al die dingen waar m'n begeleider over sprak.

In dat heerlijke gevoel gekomen, wilde ik eens ook mijn vriend daarover onderhouden, toen hij me voor kwam, door plotseling te zeggen, dat ook hij bij eventueele terugkomst hierboven, regelrecht naar Nancy zou gaan, om zich op dezelfde wijze te doen suggerereeren.

Wij waren intusschen de plek genaderd waar we zooveel iemand op een verhevenheid meenden te zien zitten. Het bleek dat we ons niet vergist hadden, want te midden van 'n opeengestapelde massa stukken gehouwen steen, baksteen, enz. — pinakels, fioelen, wimbergen, kralen, noemde m'n vriend ze — te midden daarvan stond een brok balustrade overeind, waarop een bibberende figuur, uitgeput van de reis door het riool.

Zijn blik was gericht op de groep der academies en alles wees den persoon aan, die lijdende was aan modullen-wrok niet alleen, maar helaas ook aan rationalisme-verheerlijking. Ik voelde me door het eerste tot hem aangetrokken, de laatstgenoemde neiging echter stootte me weer af. Daar haalde m'n vriend een duimstok uit zijn zak om heel ernstig de balustrade aan het nameten te gaan.

Waarachtig! — riep hij — ze hebben gelijk, het is niet 2.80 M. maar 1.80 M.

Wat meen je daarmee? vroeg ik hem.

Wel, ze zijn daarboven bezig geweest, om te bewijzen dat het rationeele van een stijl staat of valt met een balustrade van 1.80 M. hoogte, dat is een strijd geweest met harde woorden, waar ten slotte beide partijen mee inzaten, toen ze bemerkten dat de kunstquaestie vergeten was, ter wille van enkele centimeters in een betoog.

Enfin, ze kunnen hier wat uitweken.

Toen we ons omkeerden om heen te gaan, werd m'n vrind door iemand met een lijdende stem aangeropen.

O God, mijnheer, laat me hier gauw vandaan gaan, help me! red me! Ik wil veranderen, verbeteren, maar help me uit deze luidjes. Laat me hieruit, laat me weer boven, en ik zal alles aanleeren, ik zal Renaissance zijn, Gothieker, Javaan en Pers, Moor en Engelschman; ik zal me dit alles eigen maken en geven wat u wenscht.

Zoo zoo. — voegde m'n vrind hem sarcastisch toe — alles wat we wenschen, zegt ge, hé?: Renaissance en Gothiek, Moorsch en Perzisch, uw ziel verkoopten dus, niet waar?

Voelt ge dan niet, dat wat ge daar voorstelt, niets anders is dan het stelen van een patent, waarvoor geslachten gewerkt hebben om het te verkrijgen? Weet ge wel, dat ge u daarmede tot leugenaar wilt maken, dat ge als een kwājongen gaat afkijken bij een buurman uit 'n vorige eeuw, om dan te zeggen: zie, dat heb ik gemaakt! Ge meent dus als de meesten, dat stijl te leeren is, dat ge daarmede uw tijd representeert en bovendien nog misschien, dat ge een denker zijt, iets voorstaat. Daar ontbreekt maar aan, dat ge nog enige principes aanschaft!

Neen maat, blijf dan maar liever rationeel; dan dient ge tenninste een denkbeeld, dat aanmaant tot terugkeer naar allen oorsprong van vormen, naar het materiaai, maar wordt geen aller-stijlen-vrind, zooals helaas de meesten.

Doch, denk eens na, ge zijt op den goeden weg. Waarschijnlijk zult ge a.s. jaar boven kunnen komen!

(Wordt vervolgd.)

TWEE GEWICHTIGE HAAGSCHE RAADS-BESLUITEN.

I. HET LAAKKANAAL.

Men schrijft ons uit Den Haag: Het heeft gespannen!

Geen wonder. De Gemeenteraad had in zijne zitting van Dinsdag j.l. te beslissen of het kanaal zou komen, ja of neen.

En dat dit geen kleinigheid was, behoeft geen verder betoog wanneer men weet dat het eene uitgave betrof van drie en een kwart miljoen.

Eerlijk gezegd zijn wij overvallen door de voortvarendheid van B. en W. Hoewel eene directe beschuldiging van overhaasting wat kras is, kunnen wij niet ontveinen dat met het zoo onverwacht op de agenda plaatsen van dit gewichtige punt, de schijn is ontstaan dat men eens opzettelijk een loopje heeft willen nemen met al die bemoeizieke menschen die van advies wilden dienen.

Hoe het zij, met 19 tegen 18 stemmen is tot aanleg van een scheepvaartkanaal om de stad besloten.

Dat de gevoelens zéér uiteenliepen, bewijst de omstandigheid dat het voorstel met slechts een enkele stem meerderheid is aangenomen.

Gevolg gevende aan de tot hem gerichte uitnodiging van het Bestuur van het Departement 's-Gravenhage der Nederl. Maatsch. ter bevordering van Nijverheid, had de heer Lindo, architect-directeur der gemeentewerken Maandag-avond, met machtiging van B. en W., eene toelichting gegeven van de plannen der vaartverbetering.

Na eene uitvoerige gedachtenwisseling werd toen besloten een schrijven aan den Raad te richten met verzoek eerst kennis te nemen van de gevoerde discussie en de bezwaren tegen het plan Lindo, en eene beslissing aan te houden.

De Gemeenteraad besloot met 23 tegen 14 stemmen

op dit verzoek niet in te gaan, waarna de beraadslagingen over het voorstel van B. en W. werden geopend.

Wegens de overbodigheid en de zware lasten voor de belastingschuldigen, werd het voorstel bestreden door de heeren Rietstap, Du Tour van Bellinchave, Van Kempen en Van Zuijlen. De wethouder Mouton had de verdediging op zich genomen en kweet zich met volle overtuiging van die taak. Ook de heer Van Malsen achtte het plan van B. en W. van al de aangeboden ontwerpen het best geschikt met het oog op de ontwikkeling der Gemeente.

De heer Polak Daniëls stelde de volgende motie voor:

„De Raad wenscht het gevoelen van B. en W. te leeren kennen omtrent de mogelijkheid van aanleg van een verbindingskanaal tusschen den Trekvliet, van de grens der Gemeente tot aan den Hollandschen spoorweg, en van een aan dat kanaal verbonden zwaaiplaats, geschikt voor schepen, bedoeld in de vaartverbetering, door de Provincie ondernomen.”

Deze motie, bestreden door de heeren Mouton, Schroot, Van Berckel en Lisman (waarn. voorz.) werd verworpen met 15 tegen 22 stemmen.

Bij de hervatte beraadslaging, schaarden zich de heeren Van Malsen, Hijmans, Van Berckel, Repelaer en Knoester aan de zijde van het voorstel van B. en W., terwijl de heer Van Tienhoven de mogelijkheid stelde, dat de waterversching door het gedachte kanaal kon worden bedreigd.

Nadat de waarn.-Voorzitter nader de voordracht van B. en W. had verdedigd en daarbij had verklaard te gelooven, dat de Raad wel zou doen, niet tot een der vroegere plannen terug te keeren, werden de discussiën gesloten en het ontwerp tot vaartverbetering met het reeds genoemd aantal stemmen aangenomen.

Volledigheidshalve willen wij hier nog aan toevoegen dat tegen het voorstel adressen waren ingekomen: a van de firma T. van der Kwast, b van G. J. van Zeben en 53 andere kooplieden en bewoners van het zuidwestelijk gedeelte van 's-Gravenhage, en c van de Kamer van Koophandel.

Van een oordeel over het gevallen Raadsbesluit zullen wij ons onthouden, hoewel wij van harte wenschen dat de toekomst moge leeren, dat B. en W. het plan van alle zijden hebben bekeken en doordacht en dat de voorstanders niet met overijling hebben gewerkt door het aannemen van een voorstel dat, uithoofde der kosten van drie en een kwart miljoen, noodwendig zwaar moet drukken op de belastingschuldigen.

II. HET SCHOUWBURGPLAN.

Wanneer wij in het hartje van den zomer waren, zou ik den lezer toeroepen: „hoed af”; maar nu wij half November schrijven, niemand een verkoudheid gunnen en niet gaarne in conflict komen met den dezer dagen weder zoo actief optredenden Anti-hoedafnemersbond, verzoek ik u beleefd een hoffelijk salut te brengen aan onzen ijverigen, doortastenden architect Johannes Mutters Jr.

Op den 21sten April j.l. werd in de Raadsvergadering de volgende motie aangenomen:

„De Raad besluit om B. en W. uit te noodigen, een voorstel in te dienen, houdende vaststelling van de voorwaarden, waaronder de Gemeente bereid zou zijn, aan particulieren een subsidie of rentegarantie toe te zeggen voor den bouw van een nieuwen schouwburg, welke in alle opzichten aan de daarbij gestelde eischen voldoet”.

De aanneming dezer motie-Rietstap werd aanvankelijk vrij algemeen toegejuicht. Immers, de bestaande schouwburg was te klein, het toneel ondoelmatig ingericht, de toegang gebrekkig en onooijlijk, het brand-

(A. et A.) TOUT A L'ÉGOUT.

DOOR

W. KROMHOUT CZN.

(*Vervolg van pag. 372.*)

We gingen verder.

M'n vrind was blijkaar opgewonden geworden door het zoo even gesprokene.

Ja, — zeide hij — gij weet dat gelukkig niet meer, maar ik weet dat daarboven verscheidene zulke lui waren, die kunsten maakten met diverse stijlen.

Goochelhoeren zaagt ge daar. De gevels b. v. in stijl *a*, de ingang in stijl *b*, woonkamer in *c*, slaapkamer en boudoir in de luxurieuse stijlen *d* enz. Smaak was hoofdzaak, persoonlijkheid en stijl waren bijzaak of niets.

Alles ging natuurlijk systematisch. Eerst het hoofd-denkebeeld, hm, en dan de details. Daarvoor waren noodig diverse kasten met boek- en plaatwerken, waarboven stond stijl *A*, stijl *B* enz. Hier en daar een doos met symbolen, met emblemen, en dan werd er op los gewerkt. En wanneer dan alles klaar was, werd er in de kranten de grootste lof gesproken over het zeer persoonlijke werk van architect *X* of *Z*.

Het was me een lust zoo mijn begeleider te hooren spreken. Hoewel me niet alles meer herinnerende, door mijn tocht naar Nancy, voelde ik bij intuïtie dat hij zeer veel waars sprak, dus liet ik hem ongestoord op zijn stokpaardje rondgaloppeeren.

Ja, — zeide hij — over persoonlijkheid gesproken, daaromtrent huldigen ze hierboven zulke eigenaardige begrippen, dat ik me niet begrijp eerst nu daartegen in verzet te komen.

Dat komt door de dampen, die hier overal opstijgen — wierp ik in 't midden —, dat komt nu los; wat ge vroeger niet zaagt, ziet ge nu met een oog, dat het generaliseeren reeds eenigszins gewend is. Maar ga verder!

Welnu — vervolgde m'n vriend —, we ontmoeten immers zoo even de academie-groep! Voor deze is de tuimeling in ons riool een echt Bismarckiaansche val. Eeuwen hebben zij zich staande gehouden en veel voortgebracht dat — nu ja — veel goeds bevatte, maar de Goden weten, hoeveel oorspronkelijks ze ook tegengehouden hebben. Zie, laat me een voorbeeld aanhalen om duidelijk te maken, wat ik bedoel.

Wanneer een steenfabrikant machinaal steen maakt, perst hij de bewerkte klei door een gat van bepaalde afmeting. Hoe ook de samenstelling van de klei moge zijn, steeds zal de vorm, waardoor zij uitgedrukt wordt, dezelfde blijven. Pers er kalk door, ge zoudt denzelfden vorm krijgen, pers er stopverf door, alweer hetzelfde, amandelpers, hetzelfde; al maakt ge een pap met gouddeelen, de vaste vorm, waar alles door moet, geeft u dezelfde stereotiepe producten te zien.

Welnu, zoo is het met de academies ook gegaan. Ook zij dreven genieën, halve genieën, talenten en middelmatigheden door dezelfde pers, waarvan het gevolg was één groote algemeene vormen-uitspraak, vol doodende gelijkheid, waarvan de eenige afwisseling bestond in den meerderen of minderen geest van den persoon, die door de pers werd gejaagd, doch die allen van de geboorte aan, den persvorm met zich rond-droegen.

De eerste fabrikant van deze persen was Vitruvius. Hij is echter nog onschuldig in vergelijking van Scamozzi en Palladio, die de groote schuld op zich geladen hebben, een pers te fabricceeren, waar twee, ja drie eeuwen lang dezelfde vormen uitgeknepen zijn. Laat ik er bijvoegen dat het voor de middelmatigheden heilzaam werkte, vormen kant en klaar afgewerkt te vinden om daarmee hun armzalige samenstellingen te maken.

De rijken van geest echter maakten zeer veel schoons, dat nog schooner zou geweest zijn, indien zij niet in de pers te onnatuurlijk verwrongen waren geworden.

Enkelen zijn er intusschen geweest, die naast deze pers opgroeiden. Van dezen zeiden de academisten: zie, zij maken wel werk, doch... het mist den persvorm, hetgeen in gewone taal beteekent: de arme luidjes werken kranig, maar alles mist het merk onzer geboorte. En omdat hun geslachtslijst opklimt tot het begin onzer tijdrekening, noemen zij zich van adellijken huize; bah, wat zouden de eerste klassicisten, die alleen de verkeerdheid begingen hunne gevoelens in wet te brengen, wat zouden zij den neus ophalen voor hun naneven!

Hier schepte m'n vriend even adem. Wij waren intusschen verder gewandeld of liever gestrompeld, zoo was de weg versperd met ordeboekjes, vaste regelen, systemen, en wat dies meer zij.

Ja — vervolgde hij, toen zijn voet verward raakte in een Hollandsch exemplaar der verhevene orden — ook in het onafhankelijke Holland hebben ze aan die dwaasheden gedaan. Ja, het is 'n ware besmettelijk ziekte geweest en, jammer genoeg, elkeen die er door aangestast werd, droeg er zijn geheele leven de sporen van. De goeden echter gingen... dood! — helaas!

Ik zal je eenige voorbeelden noemen; och, och, wat zijt ge gelukkig, dat ge daar niet meer van weet. Wellicht herinnert ge u nog het kasteel Chambord? Welnu, de ombouw is door den klassiekeken Mansard — dezelfde van de fameuze kappen — bedorven geworden. De man was ook lijdende aan modullen-kanker en meende aan zijn karakter verplicht te zijn, den oorspronkelijken Pierre Nepveu de les eens te moeten lezen. Later maakte Perrault zich op dezelfde manier schuldig door het Louvre te bederven met zijn kolossale colonnade.

Leonard da Vinci zelfs heeft op het punt gestaan, vandalisme te begaan, door het slot van Amboise op last van Karel VIII te vervormen tot een Renaissance-paleis. Karel VIII liep echter bij ongeluk tegen een muur aan, en dit redde de reputatie van Leonard da Vinci.

En Holland! Nu, je weet hoe hier de kunst verviel na Hendrik de Keyser, nadat Jacob van Campen en Vingbooms door de klassieke ziekte werden aangestast en overal steenen ordeboekjes stichtten, die — in den aanvang door een meester geleid als Jacob van Campen — goed waren, maar later door hun voorbeeld de oorspronkelijkheid doodden van de komende generatie van architecten. Arme Jacob van Campen! wat zou hij mooie dingen gemaakt hebben, zonder dat antieke keurslijf! Na Hendrik de Keyser dus, was het gedaan. —

Het deed me plezier zulk een enthousiast te vinden voor m'n systeem van „alles naar het riool”, als enigste middel om oorspronkelijkheid te doen zegevieren.

Ik herinner me dezelfde redeneeringen gemaakt te hebben voor mijn tocht naar Nancy, toen ik uitgeput was van het expedieeren naar de sproeivelden van al die afbrekenswaardige zaken.

Ja — voegde m'n vrind er aan toe —, dat was een uitstekende daad, want stel je niet voor, dat de persliefhebberij vermindert, integendeel, overal worden nieuwe persen daarbij gemaakt.

Zoo hadt ge de groote klassieke pers, daarnaast een andere, die we de patriottische zoude kunnen noemen, zooals o. a. de tegenwoordige oud-Hollandsche pers, waaruit men niets anders dan architecten met 17de-eeuwsche kunstvormen wil knippen, zoo vindt je die overal... Overal is vaststelling van vorm; 't reglementeeren is aan de orde.

O, gelukkig ons riool!

Maar wat ben je van plan met je vernietigings-systeem? — vroeg hij me na een pauze.

Nee, m'n waarde, een vernietigingswerk is onze rioleering volstrekt niet. Alleen maar een regeneratiewerk, een opruiming van valsche begrippen, van diep ingekankerde, met de geboorte ingezogen gewoonten, van het bezoek aan scholen, die niet modern zijn, maar gereglementeerd volgens z.g. vaste principes, die ook al uit die pers komen waar gezooveven van spraakt. Nee, nee, die arme menschen die daar naar beneden zijn gekomen, laat ik maar een jaar uitweken. Dan zullen we weer eens terugkomen om te zien of ze beter bruikbaar zijn dan voorheen, maar o wee degenen, die zich nog aan wat anders vastklampen dan aan gevoel, materiaal en constructie; zij blijven hier!

Die veranderd zijn en geen beweringen meer hebben omtrent stijl, klassicisme en rationalisme, die gaan weer naar boven. Ik wil ze weder primitief doen worden, zonder broek, jas en vest, dat ze daar staan als Maleiers, met niets anders om zich uit te drukken dan hun natuurlijk esthetisch gevoel, plus materiaal. Ge zult eens zien wat ze maken zullen, met behulp van ijzer, steen, kalk enz.; doch — laat ons niet vooruitloopen. Laten we afwachten.

We waren intusschen in de nabijheid gekomen van een nieuwe groep menschen, van twee verschillende typen. Naar de eene type te oordeelen, behoorde zij tot den winkeliersstand. Welgedaanheid, een tevreden uitdrukking, niettegenstaande de ongewone en lastige situatie, met 'n zekeren trek op het gelaat dat geneigtheid tot schipperen verried, ziedaar ongeveer den indruk van huane verschijning. Behalve deze trekken, ontdekte m'n begeleider nog vredelievendheid en zin voor rust, daar zij steeds op dezelfde plaats bleven en slechts weinig notitie namen van de anderen, die geheel en al van hen verschilden en zeer onrustig op en neer gingen.

Deze hadden meer een uitdagend uiterlijk, met iets vlugs in hun bewegingen, hartstochtelijk. We konden niet gissen wat ze eigenlijk waren, noch de eene, noch de andere, aangezien we de kruideniers boven hadden gelaten, en deze onderstelling dus niet opging.

We zouden het spoedig te weten komen.

Eenigen uit de eerste groep raakten althans in gesprek. „Tracht naar het goede, en erken het goede in anderen” — hoorde ik een zeggen —; „wil critiek beantwoorden aan haar doel, dat is: voorlichten, aandachtig maken enz., dan moet het opbouwend streven tot „bemoediging in den moeilijken strijd steeds voorzitten „en niet het berijden van een stokpaardje en eigenverheerlijking eerste viool spelen.”

Het was of we een bekend orgaan hoorden spreken. We zagen elkander aan en ... Groote gunst, mensch — zei m'n vriend —, we zitten midden in de goede, zalige, opbouwende critiek. Die anderen zullen de „afmakers” zijn, nu, het is hun wel aan te zien. Hoor die eene daar maar eens te keer gaan. „Vervloekt die critiek” —, hoorden we hem zeggen —, „die niet ophoudt met handjes geven en voor elken prik een pleistertje bij de hand heeft.”

Opbouwen, afmaken, wat heeft dat met critiek uit te staan? In critiek bouwt ge juist op, wanneer ge het meeste abreekt. Doet de geneesheer ook niet zoo; snijdt en kerft en brandt hij niet zoolang tot de wond gezuiverd en geheel ontdaan is van vuile bestanddeelen? Nog zijn er die met papjes werken, doch ook speciaal voor ouden van dagen en zwakke gestellen! En waar bestaat het opbouwen gewoonlijk in? —

Als om zich zelf te antwoorden haalde hij een *Bouwkundig Weekblad* uit z'n zak en begon een stuk voor te lezen, hierbij zich telkens in de rede vallende.

„De Breedstraat is werkelijk een breede straat, maar „toch niet genoegzaam om een groot gebouw, vlak daarvoor staande, goed te overzien.”

(Jammer toch, dat men met den aanleg van de Breedstraat niet gewacht heeft tot de Gehoorzaal gereed was.)

„Dit doet zich voor bij het nieuwe gebouw, dat door „zijn groote hoogte de straat schijnbaar smaller maakt „en de naaste omgeving drukt.

„'t Zij verre den ontwerper hiervan een verwijt te „maken (neen, neen, goede vrienden blijven!) want aan „de afmetingen van de nieuwe Gehoorzaal was hij gebonden en daardoor niet in staat rekening te houden „met de kleine woonhuisjes links, en het geveltje van „de Waalsche kerk rechts.”

Wat zeg je ervan? dat is nu wat men verschoonende critiek noemt; zie, niet het gebouw is te hoog voor de straat, maar de straat is te smal voor het gebouw, of liever gezegd schijnbaar te smal. Dit „schijnbaar” moest erbij om geen ruzie met de Leidenaars te krijgen, ofwel een compliment aan den architect, die alleen met wat „schijn” een straat smaller weet te maken, wat hij echter niet had moeten doen, daar de Breedstraat al niet genoegzaam breed is om een groot gebouw, dat daarvoor staat, goed te overzien. Van een architect, die zulke capaciteiten heeft, zouden we mogen denken dat hij door een andere soort schijn de straat evengoed breder had kunnen maken.

M. a. w.: het is wel alles zwaar en te groot, maar de architect kan er heusch niets aan doen.

Dit is nu je opbouwende critiek. Is het wonder, dat Moolenaar in *De Opmerker* komt vertellen dat de zeer verschillende beoordeelingen, onlangs opgenomen in de bladen, b. v. van het gebouw der nieuwe Gehoorzaal te Leiden, zoo uiteenloopen, dat het niet mogelijk is zich, zelfs met de teekening van het gebouw voor zich, een beeld te vormen van den werkelijken toestand!?

Hier klopte m'n vriend me op de schouders. Ge herinnert je misschien die historie niet meer. Welnu, die man daar heeft gelijk. Men maakte te Leiden een gebouw, dat dan eens klassiek zou wezen. Om te beginnen is het ding veel te groot voor de straat en ook — ik ben na die uiteenlopende critieken in *Opmerker* en *Bouwkundig Weekblad* expres erheen geweest — ook is het topzwaar en kleingeestig gedetailleerd. Welnu, daar komt nu de opbouwende — de verschoonende critiek, die in den grond van haar hart het net zoo mis vindt als *De Opmerker*, maar dat zoo weet te zeggen, dat de ontwerper — met wat goeden wil — er een pluimpje uit kan distilleeren. Je hebt daar zooveen een brokje gehoord. De andere daarentegen heeft hetzelfde gemeend, doch zich zoo uitgedrukt, dat ieder snapt dat het gebouw heel wat te wenschen overlaat.

Velen zeggen nu, over smaak valt niet te twisten; dit is verkeerd, over smaak valt wel te twisten, doch dit houdt op, zoodra men door richting, principe of systeem verblind is geraakt.

Weer gingen we verder.

We waren vermoeid geworden en wenschten uit dezen chaos te geraken. Al voortwandlende, waren we een plek genaderd, die tamelijk boven het omringend terrein uitstak.

Van hieruit konden we goed alles overzien, teneinde den uitweg te vinden om weder boven te komen. Want eerlijk gezegd, waren we vermoed niet alleen, maar ook overstelpd van de gevolgen van ons eigen generaliseer-systeem. We gevoelden behoefte dit purgatorium te verlaten, maar hoe, zonder opnieuw in aanraking te komen met nieuwe groepen, die ons weder zouden aanklampen? Want we zagen in alle

richtingen gestalten dooreenkrielen, die allen weder tot clubjes behoorden, elk met eigen banier, die ze nog hoog trachten te houden, niettegenstaande de schade, die ze reeds beloopt hadden.

Zoo zagen we links van ons niets dan jury-leden bijeen, met hautaine uitdrukkingen, blijkbaar met Schadenfreude sprekende over prijsvragen, die ze mee geholpen hadden te doen mislukken.

Iets verder af jongelui, doelloos rondziende van waar wel verlossing komen zou, gereed zich naar die kanten te verspreiden, waar maar uitkomst voor de deur stond.

Rechts daarvan de groep van de Ecole des Beaux Arts, met Villa Médecis, de Academiën van Antwerpen en Brussel, verschillende Technische Hochschulen, de Academie van Den Haag, Amsterdam.

Daartusschen niets dan water en nog eens water, dat geregeld alles bespoelde en uit zijn verband rukte.

Eindelijk een uitweg gevonden hebbende, waar we ons ongemerkt dachten te kunnen verwijderen, sloegen we die richting in. We slopen meer nog dan we liepen. Het was een ooverdoovend gegons geworden van ontevredenheids-stemmen, van het voortdurend klotsende water en verder in elkander stortende principes en stijlvormen.

Wij liepen zoo geruimen tijd voort, tot we bijna over een menschelijk wezen struikelden. Opziende, bevonden we ons niet ver meer van den uitgang. Daar stonden echter reeds enkelen voor de deur. Hoe zij den weg gevonden zouden hebben? — vroegen we elkander verwonderd af — daar wij alleen dezen uitgang meenden te kennen?

De persoon die ons bijna struikelen deed, met een aantekeningboekje in de hand, hielderde dit op.

Wij zijn reporters van dag- en kunstbladen, zeide hij. Ooh! riepen we beiden.

Maar hoe komt ge dan hier? — vroeg ik. — Gij zijt toch niet naar beneden gesmeten?

Neen, was het antwoord, maar we merkten dat er zoovele kunstgenooten — (hm hm) — naar beneden gingen en we wisten zoo weinig waarom, dat we ons ook maar in het riool hebben laten steken, om toch een berichtje te hebben voor ons blad.

Zoo zoo — zeide ik —, dan spijt het me dat ge den uitgang gevonden hebt, maar hoe hebt ge dien gevonden?

O, daar hebben we een bijzondere „flair” voor, om overal in te komen en . . . om ook overal weer uit te raken.

Daar we er niets op tegen hadden, dat er een berichtje over het gebeurde in de *Amsterdammer*, *Figaro* of *Times* zou komen, gingen wij er gezamenlijk uit.

Maar a propos, vroeg me een reporter — voor hij hals over kop en nog druipnat naar zijn bureau terugkeerde — waar laat je al die menschen en hoelang blijven ze daar?

O, zeide ik, laat dat maar aan ons over, die moeten voorloopig nog wat uitweken. Misschien mogen ze er over een jaar eerst uit, doch dit hangt alleen van henzelf af. *(Wordt vervolgd.)*

(A. et A.) EEN OUD LIEDJE.

In het *Bouwkundig Weekblad* van de vorige week vonden we een ingezonden stukje, dat we hier laten volgen, omdat onze lezers, die weten waar de schrijver het over heeft, er zeker meer belang in zullen stellen dan de lezers van het *Bouwkundig Weekblad*, die door hem niet eens in kennis zijn gesteld met den inhoud van het stuk, waarop het slaat.

»Geachte Redactie!

»Onaangenaam werd ik getroffen, in *De Opmerker* van 7 Nov. 11., een artikelje te lezen van W. C. B., waarin, met enkele woorden, op de meest ruwe wijze de Gehoorzaal te Leiden

wordt »afgemaakt”; onaangenaam, vooral omdat de schrijver er zijn volten naam niet onder heeft durven plaatsen.

»Ware dit het geval geweest, iedereen had voor zich zelf de waarde kunnen bepalen, aan deze oordeelvelling zonder bewijzen toe te kennen. Nu wordt men nieuwsgierig wie zich wel achter W. C. B. verbergt. Gaat men de namen na van hen, die in ons vak, door hun werk (wel te verstaan *uitgevoerd* werk) recht verkregen hebben om zulk een oordeel uit te spreken, dan vindt men geen oplossing voor de vraag: »Wie is W. C. B.?” Die man moet toch waarlijk veel schoons gewrocht hebben om zich zoo hoog te gevoelen, dat z. i. een dergelijke besliste opinie van hem mag verwacht en gepubliceerd worden.

»Dat hij ons zijn naam niet langer onthoudt!

»De kennis daarvan zal tot de waarde van zijn geschrift zeker veel toedoen of . . . afdoen.

»Zoolang wij den naam niet weten, geeft dit, even als het vorige naamlooze geschrift over hetzelfde onderwerp in *De Opmerker* verschenen, den indruk van haat, — haat tegen den persoon, den leerling van Delft, tegen het bestuurslid der Maatschappij, of wel tegen den man, die zich durfde verzetten tegen de afdeling K. W.

»Ik wil mij niet in een strijd begeven met den grooten onbekende, noch den gevel verdedigen, ooch over de fraaie plattegronden of de gelukkige verhoudingen en zeer geslaagde versiering van foyer en groote zaal spreken; ik wil alleen verklaren, dat ik na mijn bezoek aan het gebouw, voldaan huiswaarts ben gegaan, en gaarne instem met de woorden, door den Secretaris der Maatschappij tot bevordering der Bouwkunst geschreven in het *Bouwkundig Weekblad* van 3 Oct. 11., dat Leiden tevreden kan zijn, en den heer Knuttel geluk te wenschen is met dit uitstekend resultaat.

»Rotterdam, 11 November 1891.

J. VERHEUL DZN.”

Van niets minder dus dan »haat tegen den persoon, den leerling van Delft, tegen het Bestuurslid der Maatschappij of wel tegen den man die zich durfde verzetten tegen de Afdeling K. W.” worden wij verdacht.

Wel, wel! wat zijn we begonnen met aan zoo'n reputatie te tornen! Mogelijk worden we wel verdacht van officieuze verstandhouding met de afdeling Kunsten en Wetenschappen, of broeit er in het brein van den schrijver reeds een samenzwering tegen het goede Delft!

Ja, wat kan men achter dat goddelooze anonieme geschrift al niet zoeken? Gelukkig dat er nog ridderslike naturen gevonden worden, die zich onversaagd in 't krijt begeven, zoodra de onschuld belaagd wordt, bereid om met gepaste fierheid den belager het masker af te rukken. Jammer slechts, dat er ditmaal voor zoo'n held al even weinig te verrichten valt als eertijds voor zekeren cavaliër uit de Spaansche literatuur.

Want het zij ons vergund den heer Verheul te verwijzen naar de namen onzer redactieleden, die voluit aan het hoofd van ieder nummer van ons blad gedrukt staan, het aan 's mans scherpzinnigheid overlatende om, met behulp van dien sleutel, het letterraadsel op te lossen. Mocht hem zulks onverhoopt niet gelukken, dan willen we hier voor de honderdste maal nog wel eens herhalen, wat evenzeer op ieder nummer te lezen staat, dat alle stukken, met »A. et A.” gemerkt, voor rekening der Redactie zijn.

Nu blijft de mogelijkheid bestaan dat we naar des schrijvers meening niet in de termen vallen om, met het oog op uitgevoerde werken, recht van spreken te hebben. Daar is natuurlijk niets tegen in te brengen. De tijd alleen kan daarin beterschap brengen. In hoopvol vertrouwen daarop zullen we ons echter veroorloven van tijd tot tijd ronduit onze meening te zeggen, op gevaar af van deze of gene te mishagen, en we voegen daaraan toe dat we steeds bereid zijn voor de opinie van anderen onze kolommen open te stellen, zooals de heer Verheul zich uit de Apeldoornsche geschiedenis zal herinneren, al scheen hij ditmaal, door het plaatsen van zijne opmerkingen in een ander orgaan, aan onze onpartijdigheid te twijfelen.

De Redactie.

HAAGSCHE KUNSTKRING.

De Ie Afdeling van bovengenoemden Kring (beeldende kunsten) opende verleden week haar winter-seizoen met eene tentoonstelling van studies en schetsen van Th. de Bock en P. de Josselin de Jong.

Aangezien de Kring een intiem karakter wil behouden, zijn alleen de leden uitgenoodigd ter bezichtiging van deze werkelijk interessante tentoonstelling, hoewel men de vrijgevigheid heeft gehad om introductie-kaarten voor een drietal dagen verkrijgbaar te stellen. Om verschillende redenen is deze tentoonstelling, voor een belangstellende in de kunst, hoogst merkwaardig te noemen.

Immers, doordien men te doen heeft met het werk van slechts twee artisten, wordt het zien en opmerken in de eerste plaats niet vermoeiend; daarenboven krijgt men een ruim inzicht van de bronnen, waaruit een kunstwerk wordt geboren, terwijl eindelijk ten duidelijkste blijkt hoeveel er te studeeren

ZES-EN-TWINTIGSTE JAARGANG N°. 48.

ZATERDAG 28 NOVEMBER 1891.

De Opmerker
• Orgaan van het Genootschap •
ARCHITECTURA ET AMICITIA
Weekblad voor Beeldende Kunst en Technische Wetenschap

A.V.W.

Redacteur-uitgever F. W. VAN GENDT JGz.
Adres voor Redactie en Administratie van het Weekblad en advertentiën:
Bureau van *De Opmerker*, Driekoningstraat 28, Arnhem.
Bureau der Redactie van *Architectura et Amicitia* JAN SPRINGER,
W. C. BAUER en M. DE JONGH.
Stukken, deze Redactie betreffende, te adresseeren
Singel 345, te Amsterdam,
en al, wat de Administratie van het Genootschap betreft aan den
1ste Secretaris, American Hotel, te Amsterdam.

ABONNEMENT / 2.25 per 3 maanden of wel, bij vooruitbetaling en franco toezending, 22 gulden per jaar. Voor het buitenland (de landen der Postunie) / 7.50 en Nederlandsch-Indië / 8.—, beiden bij vooruitbetaling.
ADVERTENTIEN, ad 20 cent voor elken regel plaatsruimte en 10 cent voor een bewijsnummer, worden tot Vrijdagavond aangenomen.
AFZONDERLIJKE NOMMERS, bij contante betaling ad 15 cent per stuk en 25 cent per plaat, te bekomen aan het Bureau van *De Opmerker* te Arnhem en bij den Hoofd-correspondent JOH. G. STEMLER Czn., Boekhandelaar te Amsterdam.

MEDEDEELINGEN VAN HET GENOOTSCHAP.

De 96te gewone vergadering zal gehouden worden op Woensdag 2 December a. s., des avonds te 8 uren, in het Genootschapslokaal.

Agenda:

- a. Mededeelingen van het Bestuur.
- b. Kunstbeschuwing van den heer W. Hoeker.
- c. Debat over de lezingen van den heer W. Kromhout Cz. (*Tout à l'égout*), gehouden in de vergaderingen van 4 en 18 Nov. j.l. Heeren leden, die aan het debat wenschen deel te nemen, wordt beëldt verzocht hunne namen vooraf aan den 1ste Secretaris op te willen geven.

Namens het Bestuur:
De 1ste Secretaris,
C. W. Nijhoff.

(A. et A.) TOUT A L'ÉGOUT.

TWEDE LEZING, GEHOUDEN IN DE VERGADERING VAN ARCHITECTURA ET AMICITIA, OP 18 NOVEMBER, DOOR W. KROMHOUT CZN.
(*Vervolg van pag. 380.*)

Onze reporters hadden zich naar alle richtingen heen gespoed. We stonden dus weder met ons beiden op den gewonen, vasten grond, juist aan de andere zijde van het riool.

Wat een heerlijke lucht is het hier — zei m'n vrind —, wat rein, zuiver, — en meteen flink zijn borstkas doende zwellen, ademde hij eens goed uit —; zie, daar gaan de laatste dampen van hierbeneden.

Onze eerste behoefte was naar buiten te gaan. We namen een kaartje naar Haarlem en kwamen van zelf in het Hout terecht.

Hier uitte zich onze reactie in sprongen over paaltjes en struiken, alsof we duizend parten en modullen lichter waren geworden, en niet alleen dat we aan onze vreugd de vrije uiting lieten, door over alles te schertsen, neen, we scheinpten er ook groot genoegen in overal mooie plekjes op te duikelen, overal neer te zitten waar maar mos groeide, elk brokje groen te bezien, de kleurschakeering te bewonderen, ja,

De Redactie van *Architectura et Amicitia* stelt zich alleen verantwoordelijk voor den inhoud van stukken, gewaarmerkt met de initialen A. et A.

we keken haast de uitkomende knoppen van de takken af.

Ziedaar onze toekomstschool — zeide m'n begeleider. — Zie zoo'n eik daar eens, of zoo'n beuk, wat een heerlijke bladeren, groen, bruin, geel, rood, allerlei nuances, en daarbij elk jaar nieuw, steeds groeien, steeds voortbrengen, en telkens de vruchten meedragen voor nieuwe eikeboompjes.

En toch een eik of beuk te blijven, après tout — antwoordde ik. — Waar vindt je ontarring, waar gaat het karakter van het blad over tot een ander karakter? Nergens.

Zoo moest ook bouwkunst zijn, altijd dezelfde kern behouden, door steeds bouwkunst te blijven, maar in haar uitingen, verscheidenheid geven vol verrassingen en afwisseling, overeenkomstig den persoon die scheinpt. En niet gebonden zijn aan beginselen, uitgezonderd het groote natuurbeginsel: stabiliteit, logische groei van het eene uit het andere en afwisseling.

Wat weet natuur met materiaal te woekeren! Met dezelfde bladvezels maakt zij de grootste verscheidenheid; hier ziet ge 'n blaadje rechtvaardig en streng voor je, daár buigt de top zich eventjes drie-kwart om, bij deze is de linkerzijde anders gegroeid dan de rechterzijde, toch blijft het evenwicht bewaard, door een andere verdeling der lobben aan de bedreigde zijde.

En waar natuur zoo'n verscheidenheid geeft, wat zullen de samenstellingen, die de mensch maakt met behulp van natuurmotieven, varieerend zijn! . . .

Ja — mopperde opeens m'n vrind —, bij Egyptenaren en Gothiekers misschien, maar bij de klassicisten is dat armzalig.

Bij de twee eerstgenoemden vindt ge natuurvormen overal terug, maar bij den klassieken stijl is alles zoo verstaend, zoo gereguleerd, dat het gewoone bladornement er niet anders te vinden is dan in bevoren vorm.

Bij vele stijlen — vervolgde hij — vindt ge tenminste het bewustzijn, dat conventie verderflijk is; niet zoo bij de klassieken. (Onder klassieken wensch ik hen te verstaan, voor wie Vignola, Scamozzi, Palladio hun boekjes maakten, en niet de Renaissancisten daarvoor, die werkelijk wel wat anders deden dan zich aan banden leggen.)

Ornemen, die Grieken en Romeinen reeds gemaakt hebben, vindt ge door hen met de grootste stoutmoedigheid — als tot den stijl behoorende — gereproduceerd, hierin alweder geheel afwijkende van hunne voorgangers, die wel degelijk van elke versiering een aparte studie maakten — en daarvoor regelrecht tot de natuur zelve hun toevlucht namen.

Maar, — voegde hij er na eenig nadenken bij — ge hebt nu alles naar het riool geëxpedieerd, en ik ben overtuigd, dat dit de eenigste oplossing is om vooruit te komen — maar denkt ge dat zonder eenige opleiding, zonder school, het mogelijk zal zijn, bouwkunstenaars te vormen?

Neen, natuurlijk niet, wel degelijk moet er een school zijn, maar zoo, dat niets van den aanleg die in den leerling zit, verloren gaat.

In het algemeen is iemand met kunstzin begaafd, of hij is het niet. Daartusschen vindt ge van alles, dat tot alles worden kan, uitgezonderd kunstenaar.

Neem eenige jongens, zoo zal nooit van een hunner gezegd kunnen worden: hij wordt bouwmeester. Al doet zijn zin voor kleine combinaties, voor knutselarijen dit vermoeden, dan nog is hij eerder ingenieur, dan architect.

Zoo zult ge ook niet dadelijk weten wie van hen schilder is, of beeldhouwer, of kunst-industrieel.

Dit openbaart zich eerst later, wanneer de aanwezige aanleg door oordeelkundige ontwikkeling tot rijpheid is gekomen, en de leerling zoo ver is, dat hij schilder, beeldhouwer of architect, naar verkiezing, zou kunnen worden?

Dit sluit in dat de leerling van aanleg geruimen tijd algemeene kunstzaken bestudeeren moet, voor hij zich in een speciaal vak lanceert.

Hij zou voornamelijk veel moeten teekenen naar allerlei voorwerpen, waar iets in zit, het komt er niet op aan uit welken tijd ze zijn; naar kunstindustriële, zoowel als naar bouwkundige details, een sarongpatroon, zoowel als een vaas. Hierbij constructietekeningen, lijntekeningen, met daarbij behoorende vakken en een menigte andere zaken, maar geen stelselmatig mooileeren van het eene of andere, vooral geen stijlvoorkeur. Dan zal de schifting komen: na waardeering van aanverwante kunsten, komt de preferentie van één daarvan.

Dan gaat de aanstaande bouwmeester constructiestelsels bestudeeren, de horizontaal-, boog-, gewelf- en ijzerbouw.

Tijdens deze uit haar aard historische studiën, die grondig moeten zijn, zal zijn oog — dat het schoone in alles reeds heeft leeren zien — het innige verband ontdekken tusschen constructie, materiaal en vorm. Het onderscheid van het schoone sluit zijn gevoel voor verhouding, kleur en massa reeds lang in zich, zijn gevoel voor den ernst der kunst doet hem breed zijn, groot, monumentaal, zooals alle eerste kunstuitingen.

Hij zal gaan ontwerpen, aanvankelijk alleen parallelpipidums van mooie verhouding, later, bij meerdere bedrevenheid maakt hij van alles, zoekende naar uitdrukking van gedachte, en zijn vrije algemeene opleiding zal hem juist behoeden voor leelijkheid, waarvoor heeren klassicisten en anderen zoo vreezen, wanneer den leerling geen z. g. vaste basis gegeven wordt; ook moet hij ver gehouden worden van alle gebouwen uit de vóór-riool-periode, daar deze hem in de war zouden brengen.

Daarom, wanneer we een school bouwen, moet dat midden in de natuur zijn, ver van de steden en het gewone leven.

Nu — zeide m'n vrind — wat is erop tegen om dat te doen, daar het toch noodig is?

Het is hier de aangewezen plaats en nu er toch al

landnationalisatie is, zal het ons niet moeilijk vallen hier een flink stuk grond te krijgen voor onze school.

Hierover doorgaande, kwamen we spoedig tot het besluit de noodige stappen te doen tot bereiking van dit doel.

M'n collega belaste zich met het maken van plannen, teekeningen en verder daarbij behoorende details.

We waren intusschen opgestapt en wandelden stadswaarts, beiden met de bedoeling een apéritif te nemen.

Spoedig waren we in een café op de Grootte Markt, waar we het denkbeeld verder bespraken om dadelijk een school te stichten, zooals we die zouden wenschen.

We zaten er nog niet lang, toen iemand van enorme afmetingen heel gemoedelijk aan ons tafeltje kwam zitten, omdat — zoo zeide hij om zich te verontschuldigen — al de andere tafeltjes bezet waren.

Ja — zeide hij — ik ben vandaag in Haarlem, om een as te bestellen veur meulenwieken, en nou heb ik net nog een uurtje tied veur Brinkman. . . .

Dus een molenaar? — vroeg m'n vriend.

Da's te zeggen, een meulemaker en timmerman.

Sapristie — zeide ik —, dan ben je onze man.

Hier keek hij me met groote oogen aan. Van wat meent mijnheer?

Dat zal ik je zeggen: We willen een groote school bouwen, hier ergens in den omtrek, bij het Hout en de duinen — en nu zouden we wel naar een architect gaan, maar die zitten allemaal in het riool, omdat ze stijl te veel hadden en. . . .

Watblief! architect, riool, stijl? Wat meent u daarmee?

Goden, wat een gelukkige kerel! — riep m'n vrind opeens uit — die weet niet wat 'n architect en wat stijl is. . . . Aannemen, breng mijnheer gauw een bittertje!

Ja — vervolgde ik — we willen een school bouwen en daar moet gij ons aan helpen. Hier, deze mijnheer zal je een teekeningetje geven; neem voor materialen alleen: baksteen, hier en daar hardsteen en zandsteen, verder goed droog hout en veel ijzer. . . . Vooral veel ijzer, want daar moet het meeste mee gewerkt worden. De rest zullen we later bespreken. Maar nog één ding moet ik je zeggen: blijf met je ojiefjes, duivejagers, holletjes — wanneer ge die hebt — thuis. Die zullen we zelf maken. . . En zorg voor een goede rioleering!

Na nog eenigen tijd hierover gesproken te hebben, en de zaak zoover geregeld dat alles binnenkort zou kunnen begonnen worden, gingen we naar huis ten einde onze wel verdiende nachtrust niet te ontgaan.

Dat we een onrustigen nacht tegemoetgingen, lag voor de hand. Toen we dan ook den volgenden morgen aan de ontbijttafel kwamen, verwonderde het me geenszins dat m'n collega zich beklagde over 'n lammen nacht. . . .! Uren lang heb ik zelf mee in het riool gelegen en ik kon er maar niet uit. . . . Toen ben ik aan het rondzwalken geraakt op het sproeveld. Stel je voor dat ik o. a. droomde dat de klassicisten met de rationeelen slaags waren geraakt, dat ze zoo tegen elkander optrokken en op den natten boden rondwoelden, dat ze op eens langzamerhand wegzakten als in drijfzand. Ik zag ze voordurend verdwijnen, maar nog hielden ze niet op; het werd hoe langer hoe heviger, tot dat op eens een klassicist een zwaar projectiel opnam en daarmede naar zijn tegenpartij wierp. Het was de opbouwende kracht waar hij mee gooide en ik ondervond er de zwaarte van, toen ik het door het slechte mikken tegen m'n hoofd kreeg, zóó dat ik plotseling wakker werd en eenigen tijd hijgende moest ademhalen. Eerst daarna sliep ik in. Het is niet te hopen dat ze werkelijk zoo aan den gang zijn gegaan, want dan blijft er na een jaar niet veel meer over!

Onder het ontbijt bracht de hoteljongen ons de krant! Gretig grepen we ernaar om eens te zien wat onze reporters over hun tocht gezegd hadden.

Eindelijk, daar stond het: „De rioolkwestie”, en daaronder: „De behoefte een nieuwen stijl te maken, hebben „eenigen ertoe gebracht de bestaande kunsttoestanden „af te breken en den afbraak met de personen die ze „voorstonden, in een riool af te leiden naar een groot „sproeiveld . . .”

„De behoefte een nieuwen stijl te maken”, hoe komt zoo'n heer daaraan? — vroeg ik. — Wij willen juist geen nieuwen stijl maken.

En maken, uitvinden van een stijl — hoe komt het in iemands hoofd op ons daarvan te betichten? We willen onszelf zijn, niets meer! Enfin.

„Wij gelooven dat deze heeren veel tegenkanting „zullen ondervinden, niettegenstaande hunne betoogen „dat in schilder- en beeldhouwkunst reeds sedert lang een „ommekeer heeft plaats gegrepen, en bouwkunst dus „van zelve volgen moet.”

Dat „van zelve volgen moet” is kostelijk. En toch heeft hij — onbewust — gelijk. Bouwkunst is inderdaad in rang gedaald, zóó, dat zij onderdanige dienaar geworden is van de overige kunsten, zóó dat zij verre achter is gebleven bij de evoluties die Schilder- en Beeldhouwkunst gemaakt hebben, en nu verplicht is, wil ze nog aanspraak maken op haar titel, zichzelf geheel te herzien door den ballast van conventie over boord te werpen, die zij gedurende eeuwen vrijwillig torste, en alle streven naar harmonie verlamde —; maar verder:

„Wel is waar beweerden de nu uitwekende bouw- „kunstenars steeds, dat schilderkunst in geen enkel „opzicht te vergelijken is met bouwkunst, dat de eerste „geheel vrij van de stof haar scheppingen kan maken, „terwijl bouwkunst daar voortdurend mee te kampen „heeft, doch — zijn we wel ingelicht — dan moet „dit berusten op de ijdelheid der bouwkunst-beoefenaars, „die — de schilders vooruit ziende gaan — hunne vrij- „zinnige beschouwingen genoopt zijn te deelen zonder „ze te kunnen volgen op denzelfden weg, uit... ja „uit... gemakzucht, winzucht, vasthoudendheid aan „jeugdstudies, invloed van vastgeroeste opvattingen, enz., „alles oorzaken, die uit schaamte verdraaid worden in „opbouwende kracht” en „eeuwigdurende bron” der „klassieken, in „voorouders-navolging” en zoo voorts!”

Komaan — zeide m'n vriend —, onze reporter schijnt daar beneden toch rondgezien en geluisterd te hebben.

„Ten bewijze hiervan, behoeven we slechts te wijzen „op de weinige toepassingen, die heeren architecten tot „dusverre van de moderne materialen maakten, met name „het ijzer, dat overal beheerschend optreedt, doch in de „architectuur slechts een schuchtere toepassing vindt.

„Indien we dus het proces toejuichen, dat alle con- „ventie thans in genoemde sproeivelden ondergaat, „meenen we niet genoeg te kunnen waarschuwen tegen „de eventueel opkomende zucht, spoedig iets anders, „iets beters daarvoor in de plaats te willen stellen.”

Uitstekend, goed zoo, reportertje!

„Zeer lang duurt het, dat nieuwe behoeften en ver- „anderde wenschen uitdrukkingen vinden, die geheel „daarmee overeenstemmen. Doch, eenmaal deze zucht „tot klaarheid gekomen, en het bewustzijn daar, dat „de mogelijkheid moet bestaan eraan te voldoen, zal „de kracht van zelf komen, die, gaandeweg aan zeker- „heid en vastheid winnende, wenschen en behoeften „met vormspraak in harmonie zal weten te brengen.”

Bravo! Het is toch maar goed dat hij den uitweg gevonden heeft gisteren!

Dat is zeker de verslaggever, waar je bijna over struikelde — zeide m'n vriend. — Ik denk dat je broek nog iets uit Nancy op hem heeft uitgestraald!

„Wij achten het dus ten zeerste in het belang der „kunst, dat genoemd riool is gekomen, maar moeten „den vervaardigers wél op het gemoed drukken hunne „slachtoffers niet te lang aan hun lot over te laten, „daar de atmosfeer daar beneden niet van de ver- „kwikkelijkste is, en waarschijnlijk menigeen daar zijn „moreelen dood zou vinden!”

Z'n nat pak kan hij toch niet verkroppen!

Maar over het algemeen kon het wel slechter — meende m'n vriend — want, sapristi, die heeren kunnen tusschenbeiden zoo vreemd 'n verslag samenlappen! Alleen dat begin begrijp ik niet, waar hij spreekt van stijl maken!

Nu ja — voegde ik er bij —, dat is 'n gewoon zwak. Spreek daar nu eens over op 'n vergadering en ge zult ondervinden dat ze u ook daar voor 'n stijlmaker uitkrijten!

En tegelijkertijd wordt vergeten dat stijl niets anders is dan de wijze, waarop 'n mensch zich op harmonische wijze uitsprekt, zóó, dat hetgeen hij schept, zegt en doet, de weerspiegeling is van zijn eigen ik en de maatschappij waarin hij leeft.

Stijl is persoonlijk; gemakzucht en navolging maken er zich echter meester van en zoo wordt stijl iets algemeens.

De groote bewegingen in kunst ontstaan dan, wanneer velen tegelijk dat onbestemde gevoel van onzekerheid en zwakte hebben dat zoo na staat aan ontevredenheid, wanneer men met tegenzin naar conventie toegedreven wordt en men zich geleid voelt door een bijna onweerstaanbare routine en sleur. Hiertegen te kampen is dan het eerste wat gedaan wordt, wanneer zekerheid van hogere waarheid verkregen is.

Al de terugkeer-bewegingen naar de oude stijlen, zooals de Ital.-Renaissanceperiode, later de Louis-XVI, toen de Empire, nog later de Grieken-vereering in Duitschland, hebben m. i. haar ontstaan te danken aan dit gevoel van tegenzin. Dat men telkens bij zoo'n nieuwe beweging in bouwkunst terugkeert tot de oude Grieken en Romeinen, kan toegeschreven worden aan de dadelijke behoefte een vaste basis onder zich te hebben, evengoed als Viollet-le-Duc terugkeerde tot de oude Gothieken, alweer om steun te hebben voor nieuwe, daarin wortelende studien.

Doch wat zien we? Dat al die stijlstudie leidt tot ongezonde stijl-navolging, waarin meer de archeologische kwestie op den voorgrond treedt dan zuiver bouwkunst. Hoe anders de vrees te verklaren af te wijken van een consequenten stijlvorm? Omdat men dan gevaar loopt de innige harmonie te verbreken? Goed, maar is dat niet al te gemakkelijk, om aldus te steunen op de verkregen resultaten uit vroegeren tijd, resultaten, die volkomen harmonieus zijn met de eischen en aspiraties van den tijd waarin ze verkregen zijn, doch niet meer passen in den onzen?

Zeer zeker is het niet zoo moeilijk z. g. in een zekeren stijl te werken, het is als het ware de truc van den horlogemaker, die alles uit elkander genomen heeft en toch 'n horloge weer in elkander weet te zetten.

Waarom verwijt men den z. g. rationalisten, dat zij altijd te veel middeneeuwsch zijn in hun bouwwerken en waarom doet men ditzelfde niet van de z. g. klassieken en oud-Hollanders?

Onze tijd is toch geheel anders en staat hoog genoeg met zijn onuitgesproken wenschen om eveneens aanspraak te maken op „karakteristiek” te zijn.

En dat dit gevoeld wordt, bewijst de overal op te merken begeerte zich onafhankelijk te willen maken van navolging en toch gaat men door steeds na te volgen, om de zeer eenvoudige reden, dat men vrees heeft voor vrije studie, vrij van allen invloed, en zij —

die nog coute-que-coute vrij willen zijn, bemerkten alras dat zij verlamd worden door de lange nawerking van schoolstudies, van opgedane voorliefden en van — principes.

Nu, wij waren reeds in zooverre gevorderd met onze school, dat de uitvoering binnenkort kon tegemoet gezien worden.

Hoe wil je dat ding maken, vroeg ik m'n collega? Denk je nog naar Nancy te gaan? Mij dunkt dat dit nu wel onnoodig voor je wezen zal, nu ge zoo druk bezig zijt je uit conventie los te werken?

Bovendien schijnt het maar voor korten tijd te helpen, daar ik langzamerhand weer alles voel terugkomen. Ja, — was het antwoord — het zal wel moeilijk gaan zonder dit te doen, maar laat ik het proberen! Wie weet. En wat m'n plan betreft van de school, wilde ik hoofdzakelijk een goede massa-verdeeling in het oog houden, goede groepeerings dus hoofdzakelijk en verder materiaal en bestemming doen spreken.

Geruime tijd volgde nu dat we elk onzen weg gingen.

(Wordt vervolgd.)

»BOUWKUNST EN VRIENDSCHAP» TE ROTTERDAM.

Vergadering van 19 November 1891.

Nadat de notulen der vorige vergadering waren voorgelezen en onveranderd goedgekeurd, werd het woord gegeven aan den heer A. W. Weissman, gemeente-architect van Amsterdam, tot het houden van eene lezing over de Nederlandsche Renaissance van 1530—1620, toegelicht door tal van afbeeldingen.

Spreeker zou zijne voordracht gaarne beginnen met eene beschouwing over het verband van geschiedenis en bouwkunst in de 16e eeuw, doch moest hiervan afzien, daar hij met feiten kon aantoonen dat de belangrijke gebeurtenissen, die in ons vaderland in die eeuw zijn voorgevallen, geenszins haar stempel op de architectuur dier dagen hebben gedrukt. Spreker trachtte den oorsprong der Renaissance hiertelende na te gaan en toonde daarbij aan, dat het Nederlandsche graveurs waren, die den nieuwen door Frankrijk uit Italië gekomen stijl het eerst gebruikten. Onder deze is de baanbreker Lucas van Leijden (1494—1533), van wien ongeveer 200 prenten bekend zijn.

De houtsneden van Jacob Corneliszoon, dragende onder andere de jaartallen 1512 en 1517, vertoonen reeds vrij zuivere Renaissance, ofschoon de laat-Gothische krullen nog niet ontbreken. Het was deze kunstenaar, die op eene houtsnede van 1520 het eerst eigenlijke architectuurdeelen voorstelt, terwijl het vroeger meest decoratie-motieven waren.

Hieruit zien wij dat de kroonlijsten reeds veel overeenkomst met de antieken hebben; herhaaldelijk komen paneelvullingen en medaillons voor, en de vrijstaande zuiltjes hebben den kandelabervorm van de venstercolonnaden der »Certosa», dikwijls met middeleeuwsche elementen verbonden.

Van Van der Steren of Van Staren, zoo genoemd naar de initialen D. V. waartusschen een ster, treffen wij op 2 prenten van 1520 en 1523 in kopergravure afbeeldingen aan van den heiligen Lucas en den H. Benedictus, versierd en gedecoreerd met slanke kolommen, fingevormde kapitelen of wel een Renaissancepoort, als achtergrond door pilasters met fijne reliëfs geflankeerd.

Naast de genoemde plaatsnijders maakten na korten tijd ook de beoefenaars der z. g. kunstindustrie hier gebruik van, zooals blijkt uit het koorhek te Naarden (St.-Vituskerk) 1531. Zeer wel is het mogelijk dat ook omstreeks dezen tijd de Renaissance hare toepassing vond in de bouwkunst, doch hieromtrent valt niets met zekerheid te zeggen. Spreker haalde enkele voorbeelden aan, wier vormen zulks zouden getuigen, als een kapel aan de St.-Nicolaaskerk te Amsterdam en het noordelijk kruisschip der St.-Catharina- of Nieuwe kerk te Amsterdam.

Uit de periode, dat de Gothische wijze van constructie nog geheel gevolgd, doch aan de details een zuiver Renaissance karakter gegeven werd, noemde spreker het huis van Maarten van Rossum te Zalt-Bommel (1536), het bekende huis aan de Korenmarkt te Delft, het zeer belangwekkende huis te Edam aan den Dam en de latijnsche school te Nijmegen, aan welke gebouwen de vermenging van Gothiek en Renaissance duidelijk is waar te nemen.

De beoefenaars der zoog. kunstindustrie maakten zich hiervan spoedig los, getuige de koorbanken te Dordrecht en het koorhek te Enkhuizen. Het eerste kunstwerk is in hoofdzaak van de hand van Jan Terwen (1538—1542) en het tweede van de hand van een zevental onbekende meesters, terwijl op een der panelen het jaartal 1542 voorkomt.

Tot dusverre hadden de beeldende kunstenaars zich uitsluitend van de Korinthische bouwde bediend in navolging der Noord-Italianen. Het puristische streven der 16e-eeuwsche meesters uit Italië, vooral Serlio, bleef hiertelende ook niet zonder uitwerking. Pieter Coeck van Aalst bezorgde eene bewerking van Serlio in het Nederlandsch in 1552, waarvan in 1606 nog een herdruk ondernomen werd. Alvens dit werk uitkwam, zag men bij exceptie reeds de strengere vormen toepassen, bijv. aan het orgel der St.-Gommaruskerk te Enkhuizen (1549), terwijl het Muntpoortje te Dordrecht van 1555 nog geheel de vormen der Certosa vertoont.

Alsnu werden meer of minder uitvoerig tal van schoone scheppingen uit dezen tijd der Renaissance besproken, als de beroemde schoorsteen uit het raadhuis te Kampen, van Colijn van Camerijck (1546), en de monumenten in de Lieve-Vrouwekerk te Breda.

Hoewel het hiertelende niet aan bouwwerken van vóór 1566 ontbreekt vindt men er weinige die gedagteekend zijn. Het raadhuis te Nijmegen (1554), een afgebroken gevel van 1558 op den hoek van het Damrak en de Prins-Hendrikade te Amsterdam, een gevel van 1559 in de »Kijk-in-'t-Jatstraat» te Groningen, de gevels van het Haagsche raadhuis 1564 (zijgevel), 1565 (voorgevel), werden door spreker meer gedetailleerd behandeld. Naast gevels als de genoemde, waarbij de antieke pilasterorden tot versiering zijn aangebracht, ontbreekt het niet aan andere, waarbij de bouwmeesters alleen van klassieke lijstwerken en enkele Renaissance vormen hebben gebruik gemaakt als het voormalig Arsenaal te Amsterdam (1554), deel uitmakende van het zoog. Oost-Ind. Huis met een gevel aan de St.-Annastraat te Amsterdam en het Waaggebouw te Enkhuizen. In 1566 werd te Amsterdam een bouwwerk opgericht, dat van grooten invloed is geweest op vele latere scheppingen, nl. de toren van de Oude- of St.-Nicolaaskerk, van Joost Janssen, genaamd Bilhamer. Hij kan beschouwd worden als eene vertaling in Renaissance dialect van de laat-Gothische spitsen, waarvan die der St.-Bavokerk te Haarlem een der schoonste voorbeelden is.

Alsnu behandelde spreker de kerkelijke kunstvoortbrengselen uit deze periode en noemde daarbij het sierlijke houten hek, dat de kapel der St.-Catharinakerk te Amsterdam afsluit (1538), het koorhek te Abkoude, het hek in de St.-Mariakerk te Vianen (1542), de zeer fraaie hekwerken van de St.-Janskerk te 's-Hertogenbosch, een geheel koperen koorhek uit de St.-Jacobskerk te Utrecht enz.

Voorts de predikstoel van de St.-Janskerk te 's-Hertogenbosch, van vóór 1550, die van de St.-Nicolaaskerk te IJselstein en de St.-Jacobskerk te Utrecht. Niet alleen de kerken, ook de raadhuzen prijken dikwijls met keurige voortbrengselen van kunstnijverheid, als: het prachtige gestoelte in de raadzaal van het stadhuis te Kampen (1543 en 1546), idem in het stadhuis te Nijmegen (1560) door Pieter van Dulcken, de schoorsteen uit het huis van Maarten van Rossum te Zalt-Bommel, enz.

Onder de voortbrengselen der geelgieters-kunst noemde hij de doopvonten in de Lieve-Vrouwekerk te Breda en in de St.-Walburgskerk te Zutphen (1527).

Merkwaardige grafteekens uit dien tijd zijn die uit de St.-Gommaruskerk te Enkhuizen, uit de St.-Catharinakerk te Amsterdam (1545 en 1540) uit de Lieve-Vrouwekerk te Breda, van Willem van Galen (1539), uit de St.-Laurenskerk te Alkmaar van Pieter Claesz Palinck en huysvrouw Josina van Foreest (1516). Ook maakte spreker melding van de graveerkunst, op deze kerken voorkomende, en daarmede in direct verband het afbeelden van lijken in den meest realistischen vorm, waartoe tal van voorbeelden werden aangehaald.

Onder de voortbrengselen uit den eersten tijd van den tachtigjarigen oorlog noemde spreker de kanselarij te Leeuwarden 1566—1571, door Bartholomeus Janszoon, die in hoofdzaak laat-Gothisch is. Ongeveer zeven jaar later werd de Oosterpoort te Hoorn gebouwd, waarop echter tegenstrijdige jaartallen vermeld staan, het Burgerweeshuis te Amsterdam in 1581 met zijn rijk versierde poorten en de Waaggevel te Alkmaar in 1582.

Door de talrijke plaatwerken, welke hij vervaardigde, had Hans Vredeman de Vries in dezen tijd een onbetwistbaren invloed op de kunstuitingen.

Spreker gaf van dezen kunstenaar een korte levensbeschrijving. Uit zijne ontwerpen spreekt een onuitputtelijke verbeeldingskracht, doch tevens sterke neiging tot alles wat barok is, in dat opzicht alleen te vergelijken met Wendel Dietterlin, zijn Duitschen tijdgenoot.

De invloed van Vredeman de Vries is vooral op te merken bij den Amsterdamschen stadsbouwmeester Hendrik de Keijzer, in 1567 geboren, die oorspronkelijk stads-steenhouwer en beeldsnijder was. Spreker gaf eene korte levensbeschrijving en noemde, onder eene zijner eerste werken, het poortje van het tuchthuis op den Heiligeweg. In 1603 werd hem opgedragen de bouw van de Zuiderkerk, die in 1614 voltooid was. Spreker behandelde dit bouwwerk vrij uitvoerig en noemde onder de scheppingen van dezen kunstenaar nog de Montalbanstoren (1606), de Beurs op het Rokin en de Haarlemmerpoort, welke echter beide in 1838 zijn gesloopt; voorts de Westerkerk 1620, voltooid in 1638, terwijl De Keijzer reeds in 1621 was overleden.

ZES-EN-TWINTIGSTE JAARGANG N°. 49.

ZATERDAG 5 DECEMBER 1891.

De Opmerker
• Drgaan • van • het • Genootschap •
ARCHITECTURA ET AMICITIA
• Weekblad • voor • Beeldende • Kunst • en • Technische • Wetenschap •

A.W.W.

Redacteur-uitgever F. W. VAN GENDT JGz.
Adres voor Redactie en Administratie van het Weekblad en advertentiën:
Bureau van *De Opmerker*, Driekoningenstraat 28, Arnhem.
Bureau der Redactie van *Architectura et Amicitia* JAN SPRINGER,
W. C. BAUER en M. DE JONGH.
Stukken, deze Redactie betreffende, te adresseeren
Singel 345, te Amsterdam,
en al, wat de Administratie van het Genootschap betreft aan den
1ste Secretaris, American Hotel, te Amsterdam.

ABONNEMENT f 2.25 per 3 maanden of wel, bij vooruitbetaling en franco toezending, zes gulden per jaar. Voor het buitenland (de landen der Postunie) f 7.50 en Nederlandsch-Indië f 8.—, beiden bij vooruitbetaling
ADVERTENTIEN, ad 20 cent voor elken regel plaatsruimte en 10 cent voor een bewijsnummer, worden tot Vrijdagavond aangenomen.
AFZONDERLIJKE SOMMERS, bij contante betaling ad 15 cent per stuk en 25 cent per plaat, te bekomen aan het Bureau van *De Opmerker* te Arnhem en bij den Hoofd-correspondent JOH. G. STEMLER Czn., Boekhandelaar te Amsterdam.

ARCHITECTURA ET AMICITIA.

961e Vergadering op Woensdag 2 December.

Bij afwezigheid van den Voorzitter opent de Vicevoorzitter, de heer Jonas Ingenohl, de vergadering. De notulen der vorige vergadering worden gelezen en goedgekeurd. Onder de ingekomen stukken is een schrijven van den heer C. W. Bauer, die als redactielid bedankt, wegens vertrek uit Amsterdam. De Voorzitter stelt voor met de benoeming van eenen plaatsvervanger te wachten tot de jaarlijksche algemeene vergadering, die over 14 dagen moet plaats hebben.

Vervolgens gaat men over tot het kiezen van drie leden als commissie van verificatie voor de kas. Na een tweede stemming worden daartoe gekozen de heeren V. d. Vliet, Paul de Jongh en Rijnink.

Hierna wordt overgegaan tot het debat over de lezing van den heer W. Kromhout Czn.: *Tout à l'égout*. Verschillende sprekers nemen daaraan deel, en op warme maar vriendschappelijke wijze wordt over stijl, school, conventie, smaak, kunst, materiaal, enz. enz. geredetwist.

Gedurende het debat circuleerde de kunstbeschuwing, gegeven door den heer W. Hoeker: *Der Schatz des Freiherrn Karl von Rothschild, Meisterwerke alter Goldschmiedekunst*, die met belangstelling werd bezichtigd. De Voorzitter sloot, na den heer Hoeker namens de aanwezigen te hebben bedankt, niets meer aan de orde zijnde, te 10½ uren de vergadering.

(A. et A.) TOUT A L'ÉGOUT.

DOOR W. KROMHOUT CZN.

(Vervolg en slot van pag. 390.)

Op een goeden dag bij 'n boekhandelaar inlopende, vroeg ik dezen of hij nog iets over kunst had?

Neen, was het antwoord, alles is naar het riool gegaan en ik heb er ook geen vraag meer naar gehad.

En toch meen ik nog iets te hebben; wacht! — en heengaande, kwam hij na eenige oogenblikken terug met een exemplaar van Viollet-le-Duc's: „Histoire d'un dessinateur”.

Dat is goed — zeide ik —, dat is 'n mooi boek, en daarin bladerende, vond ik al spoedig het mooie

brokje, waarin M. Majorin met den kleinen Jan kennis maakte.

Deze, een arme tuinmanszoon, had tot zoogbroeder de spruit van een professor, waar zijne moeder als min had gediend voor den kleinen André.

Beiden onderhielden vriendschap, hoewel het van de geboorte af, reeds bestemd scheen dat beiden zich met een scherp hoek van elkander zouden verwijderen, en door ontwikkeling en door opvoeding.

Een gewone Zondagsuitspanning van de professorsfamilie was een uitstapje te maken naar de woning van den tuinman. Jan was dan steeds in de wolken, daar hij bij die gelegenheden van André papier en potlood kreeg om zijn krabbeltjes te maken, want reeds sedert lang teekende hij alles wat zich om hem heen bevond. Op zoo'n Zondag gebeurde het, dat een vriend van den professor medeging, Mr. Majorin, de personificatie van Viollet-le-Duc.

Na de ontmoeting met de tuinmansfamilie, ging men buiten onder een boom zich neervlijen, sprekende over koetjes en kalfjes, kijkende naar de mooie lucht. Ondertusschen liet Jan zijn teekenwerk aan André zien.

Maar dat moet je zoo niet doen — zeide André.

Ik heb het toch zoo gezien — antwoordde Jan, die zijn meer gereglementeerde kameraad dezen keer niet toe wilde geven.

Dat zullen we eens zien — zeide André.

Pa, moet men nu zóó een kat teekenen?

Laat eens zien — zeide deze, en André gat den heer Mellinot een stukje papier, waarop een kat geteekend was bijna in vooraanzicht, twee pooten, kop daarboven, met een staart daarop, als uit den kop gegroeid.

Maar dat is een kat op twee pooten, jongen, als je ten minste wilt dat het een kat is. Maar wat heeft ze daar op den kop?

Dat is d'r staart — antwoordde Jan beschroomd.

Majorin, tot hiertoe weg in droomerij, kwam eensklaps bij.

Laat me 't ook eens zien!

Beurtelings keek hij naar de kat en naar den kleinen Jan, zoodat deze geheel in de war raakte en niet wist wat te doen.

Hoe oud ben je? — vroeg Majorin hem.

De Redactie van *Architectura et Amicitia* stelt zich alleen verantwoordelijk voor den inhoud van stukken, gewaarmerkt met de initialen A. et A.

Met Allerheiligen elf jaar, menheer!
 Ga je naar school?
 Ja, menheer, als ik ten minste niet in den tuin moet werken voor vader.
 En leer je teekenen, op school?
 Neen, menheer, alleen vierkanten en rondjes, maar niet dikwijls.
 En daar heb je zeker veel plezier in?
 Niet veel, menheer.
 Je teekent liever katten, zeker?
 Ja, menheer.
 Waar heb je deze geteekend?
 Bij de deur thuis.
 En wat deed die kat daar?
 Zij draaide heen en weer en zocht iets.
 Toen heb je haar gevraagd een oogenblik stil te staan, om haar portret te maken, niet waar?
 O neen menheer, zij zou niet eens gewild hebben. Maar hoe heb je het dan aangelegd om haar te teekenen?
 Ik heb eens goed gekeken; zij kwam langzaam naar me toe als om eten te vragen, want ik had juist iets in m'n mond, en zij keek me zóó raar aan, zóó gek, net als een wezenlijk mensch. Ik heb haar aangekeken zonder te lachen, want katten houden er niet van dat men haar uitlacht. Zij zag mij ook aan en toen ik een stukje papier en potlood uit m'n zak wilde halen, ging zij weg. Maar ik wist toch hoe zij er uitzag en zoo heb ik haar geteekend.
 Maar je weet toch wel dat katten vier pooten hebben?
 Jan antwoordde niet.
 Waarom tekende je er niet meer dan twee?
 Och... menheer — ik heb zeker niet goed gekeken, ik heb de anderen niet gezien!
 Jongen, kom hier, omhels me!
 Groote verwondering van mijnheer en mevrouw. Men stapte op.
 Na eenige minuten van stilzwijgen zeide Majorin als in zich zelve: Zoo'n jongen moest de mijne zijn!
 Is dat nu omdat hij een kat geteekend heeft met twee pooten en een pluim op den kop? — vroeg de professor.
 Neen, maar omdat hij 'n geboren opmerker is, en zoo'n gave zal hem ver brengen, en vooral zal die gave hem voor dwaasheden behoeden.
 Om je de waarheid te zeggen, zie ik niet, dat zoo'n tekening van 'n kat op twee pooten — —
 Neen, — viel de heer Majorin hem in de rede — neen, gij ziet dat niet; als zoovele anderen, hebt ge nooit gezien... dan door de oogen van menschen die niet kunnen zien. —
 Voor u, geleerden, is een kat niets anders dan een dier dat tot het kattengeslacht behoort, op vier pooten, met een staart, twee bewegelijke uitspringende ooren en snor.
 Wanneer men iets van dezen inventaris weglaat, meent ge dat het geen kat meer is. Onze kleine echter bekommert zich daar niet om, hij heeft nooit slechte prenten gezien van complete katten, hij ziet alleen 'n kat in een zekeren stand die hem treft en hij vat de hoofdlijnen, die deze houding karakteriseeren.
 Bij de deur zittende, heeft hij den rug van het beest niet gezien, verborgen als deze was door den kop, en zoo ziet hij z'n staart dadelijk achter den kop. Hij bemerkt niet eens de achterpooten, die door de voorsten worden bedekt, hij ziet noch buik, noch zijden. Z'n oog omvat in enkele seconden de algemeene trekken, de physionomie van het dier, en nog onvaardig, geeft hij het dier weer, zooals zijn herinnering zijn vingers doet bewegen.
 Oh, wat zou kleine Jan een groot kunstenaar kunnen worden!

Misschien, — antwoordde de professor — wanneer z'n vader 'n twintigduizend francs kon besteden om hem op de Ecole des beaux Arts te doen studeeren.
 Ja, — hernam Majorin — om hem z'n natuurlijke gaven te doen verliezen, het kostbaarste wat hij bezit, zonder het te weten...
 Dan moet hij aan zijn lot overgelaten om geheel alleen een groot artist te worden.
 Ach neen, — dat is juist het ongeluk. Hij moet een volledige opleiding hebben, om zijn verstandelijke gaven te ontwikkelen, hij moet hard werken, maar niet zóó, dat hij op zijn vijf-en-twintigste jaar zwemt in middelmatigheid of bemerkt dat hij wel weer van voren af aan kan beginnen.

Was het wonder dat ik bij het herlezen van dit stuk, aan onze school dacht en de oorzaak van haar ontstaan?

Is kleine Jan, zooals Viollet-le-Duc hem daar voorstelt, niet geheel de in-zich-zelf-kracht-vindende toekomstige kunstenaar, vrij van conventie, die tot alles kan geraken, ook tot architect — mits geen school of stijl of orde hem gaat beheerschen?

Toch verdenk ik er Viollet-le-Duc van, dat hij van Jan een volbloed Gothieker zou gemaakt hebben, indien hij hem had willen opleiden tot bouwmeester. Dit is echter niet gebeurd; Jan is een bekwaam kunst-industrieel geworden, met persoonlijken stijl, en die zeer mooie dingen maakte.

Maanden waren verlopen.

De school was reeds onder de kap, en beloofde goed te zullen worden, dank de zorgen van onzen „meulenmaker” en m'n collega, die de geheele leiding op zich genomen had.

Af en toe ging ik ook eens zien en groot was telkens m'n blijdschap op te merken dat er toch ook zonder pilasters, kolommen, segmenten, kralen en schuine kanten nog iets goeds te maken viel, waar gedachte in zat, aardige combinatiën, oordeelkundige toepassing van aanwezige materialen en — wat me het meeste trof, was het gebruik van ijzer met de vele variatiën die hierin gemaakt kunnen worden.

Over het algemeen waren de toestanden zeer veranderd sedert den aanleg van ons riool.

We gingen wel eens hier en daar heen om te zien wat gebouwd werd door de overblijvende constructeurs, maar treffend was het op te merken, dat hetgeen gemaakt werd tenminste gezond was en menigmaal uitmuntte boven de verscheidene pretentieuze gebouwen uit de vóór-riool-periode.

Overal waar we kwamen, bij alle werken die in uitvoering waren, nergens zagen we 'n spoor van architect of teekenaar. Toch werkte men door. Het bleek dat alom nieuwe contracten waren gesloten met de overgebleven timmerbazen *zonder* artistieke pretenties, na de mare van het verdwijnen der stijl- en beginselmenschen. Bij enkele werken namen we de vrijheid eens in te loopen, en goed deed het ons te zien, hoe nu reeds conventie plaats maakte voor gewone vormen. Zoo zagen we ergens iemand bezig een geheelen topgevel met zijn pinakels, vaasjes, krullen en de hemel weet wat meer, uit te radeeren, omdat — zooals hij zeide — nu de architect er niet was, hij dit niet detailleeren kon en dus de gewone dakafsluiting — z. g. brandmuur — zou maken. Natuurlijk juichten we dit toe, daar we een bewijs erin zagen dat hij — die timmerman door den nood gedrongen — zijn eenvoudigen constructieven zin liet werken en daardoor als eerste gevolg *rationeel* werd. Wij juichten dit te meer toe, daar we dit als gezond rationalisme beschouwden,

dat later van zelf zich met gevoel zou vereenigen, wanneer onze school gereed zou zijn.

Dit zou niet lang meer duren.

Van mijn vrind kreeg ik op 'n goeden dag bericht dat de school nagenoeg gereed was en men reeds de inschrijving geopend had voor leerlingen. Hij was de eerste, schreef hij me, die zich had laten inschrijven, omdat, zooals hij zeide, er nog veel te leeren viel, wanneer men het vroeger verkeerd geleerde wilde doen verdringen door nieuwe elementen, in verband staande met hoogere opvatting van bouwkunst.

Ook ik meldde me toen onmiddellijk aan.

Zoo naderde ook de tijd, dat we noodzakelijk weder naar de sproeivelden moesten afdalen om de uitwerking te zien van ons proces.

Deze dag brak aan.

Weer met ons beiden gingen we naar beneden.

Doodstil was het overal, en drukkend. Alleen hier en daar water, dat sijpelend nog aan vroegere kracht herinnerde.

De dampen waren opgetrokken; geen lucht van ontbinding kwam ons meer tegen.

Denzelfden weg volgende van den vorigen keer, bevreesde het ons geen Wasmuth meer te ontmoeten.

Hij zal geheel opgelost zijn! — merkte m'n begeleider op.

Ik antwoordde niet. Het werd me te eng, aan dood had ik niet gedacht.

Op de plaats gekomen, waar de zuilen van de Beurs lagen — ze waren erg toegetakeld, maar nog niet geheel onkenbaar — vonden we eveneens geen spoor van 'n menschelijk wezen. Geen genius was daar meer, ook geen professoren — alles was weg.

Ik dacht met een rilling aan den droom van m'n vriend, die allen langzamerhand had zien verdwijnen als in drijfzand. Zonder te spreken gingen we werktuiglijk naar de plek, waar den vorigen keer de rationeelen-groep zich geposteerd had. Zij zullen er nog wel zijn, sprak m'n begeleider bemoedigend, als ze maar veranderd zijn! Doch, hoe we liepen, hoe we zochten, niets konden we van hen ontdekken, alleen de plaats waar de balustrade gestaan had, was nog aangewezen door 'n duimstok, die daarbij lag. De wimbergen, fioelen, waren weggespoeld. Dáár, waar het water in den bodem was weggezakt, zagen we sporen van zand en kleine brokjes afgescheurde zandsteen.

Het werd ons hoe langer hoe banger. Niet dat we de justitie vreesden, och neen, boven had men zich toch al lang gewend aan de afwezigheid van bouwkunstenaars, van bouwkunst-bevorderende vereenigingen enz., maar we stonden voor 'n algeheel verdwijnen, waar we alleen gehoopt hadden op omkeering van begrippen.

Onder het voortgaan, meenden we in de verte toch eenig gegons hooren. Dadelijk werd onze hoop weer levendig, dat niet alles verdwenen zou zijn, wat we de vorige maal hadden achtergelaten. Met nieuwen moed togen we naar de plaats, waar we de critiekschrijvers hadden ontmoet, maar ook hier moesten we opnieuw teleurgesteld worden, daar wel verfrommelde en verbleekte kunstbladen hier lagen, maar geen menschen. En toch hoorden we dat gegons ook hier terug.

Bij den heuvel gekomen, vanwaar we vroeger den uitgang terug vonden, werd dit geluid sterk, zelfs meenden we stemmen boven uit te hooren.

Driftig sloegen we de richting in vanwaar dit kwam, en ontdekten al spoedig dat het bij den uitgang was, waar al sterker en sterker het geluid kwam van sprekende, lachende en juichende menschen. Nog zagen we niets, totdat we bij het omslaan van een verhevenheid verast werden door den aanblik van een zwarte groep

menschen, die daar... 'n patertje langs den kant deden en daarbij aan hun vroolijkheid de vrijste uiting lieten. Nog hadden ze ons niet gezien.

Zouden dat nu die professors zijn, en de rationeelen en de critici en kunstbevorderaars? — vroeg m'n vrind me.

Ik had nog geen antwoord gegeven, toen het bleek dat men ons gezien had, want als een zwerm kwam alles naar ons toe en stonden we daar te midden van een grooten kring enthousiasten, die ons hun bevrijders noemden.

Wij hebben broederschap gesloten! — riepen de klassicisten.

Wij slaan geen gaten meer in de lucht met rationeelderij — zeiden de kraaltjes-mannen —; leve het rationeelen in de bouwkunst! — riepen de klassicisten — leve het eeuwig klassieke dat met rationeel samengaat! — antwoordden de rationeelen.

Hip, hip, hoera! — klonk het van alle kanten.

Maar — vroeg ik, toen de geestdrift wat bedaarde — is er geen enkele omgekomen?

Ja — was het antwoord — er waren er die zoo vastgeroest waren in hun stijlbegrippen, zóó wars van toenadering en generalisatie, die zóó in vroegere eeuwen thuis behoorden, dat ze van zelf den moreelen dood gestorven zijn.

Een classicist verdween ná een omhelzing met zoo'n beurszuil; een ander begroef zichzelf onder ordeboekjes, een derde spoelde weg met 'n fioel en wimberg. Ook enkele oud-Hollanders waren onverbeterlijk.

En waar zijn de Wasmuth's met de Stopno's? — vroeg ik.

Die zijn een zaakje op gaan zetten van oude papieren en oud ijzer; ook verkoopen ze zandsteen van al de afbraak.

En de geniën der academiën?

Naar Griekenland gevlogen.

En van het rationalisme?

De lucht in, met de bedoeling te waken tegen nieuwe materiaalverkrachting, wanneer we weer boven komen.

Maar — vroeg men ons van alle kanten — is er al een nieuwe school gekomen, boven?

Ja en neen — antwoordde ik. — Geen eigenlijke school, meer een gouddelverij, een inrichting, waar ieder de gelegenheid gegeven wordt de zich in hem bevindende goudertsen voor den dag te halen, te waschen en voor de maatschappij bruikbaar te maken... zonder boekjes.

De verrukking was onbeschrijflijk. Ieder wilde nog naar school.

We sloten ons in gelederen, eendrachtig, — vroegere classicisten naast vroegere rationalisten — met criticiek daartusschen in.

Regelrecht gingen we in een stevigen pas van een-twee, een-twee, naar de duinen, waar onze school lag. Daar gekomen, verspreidde elk zich in het gebouw om te werken, te zoeken, te scheppen.

Eenige honderde jaren later doceert 'n professor: De vormenspraak, die wij heden beoefenen, vindt haar oorsprong in de XIXe eeuw, toen de maatschappij zich geheel vervormd had, toen het ijzer... enz.

En hiermede, mijne heeren, eindigde m'n gedachte-reis, die gij zoo welwillend waart mede te maken!

HAAGSCHE KUNSTKRING.

Wederom heeft de afdeling „Beeldende Kunsten” van bovengenoemden Kring hare zalen geopend voor leden, donateurs en geïntroduceerden.

Het succes door De Bock en De Josselin de Jong behaald, heeft het ijverig en doortastend Bestuur doen besluiten om twee nog weinig bekende kunstenaars bij het publiek in te leiden. Dien maatregel kunnen wij